

Правовий статус і гносеологічна характеристика об'єктів судово-ветеринарної експертизи

Іван Яценко *

* Д-р вет. наук, професор, Державний біотехнологічний університет, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8903-2129>, e-mail: yacenko-1971@ukr.net

DOI: [10.32353/khrife.2.2023.05](https://doi.org/10.32353/khrife.2.2023.05) УДК 165.6/8:343.98:636.09

Надійшло 05.06.2023 / Рецензовано 07.06.2023 / Прийнято до друку 09.06.2023 /
Доступно онлайн 30.06.2023

Метою праці є розкрити правовий статус і навести гносеологічну характеристику об'єктів судово-ветеринарної експертизи. Для досягнення поставленої мети застосовано загальнонаукові та спеціальні наукові методи. Уперше сформульовано дефініцію «об'єкти судово-ветеринарного дослідження» як матеріальних і матеріалізованих джерел інформації про подію правопорушення, які судовий експерт усебічно, повно, об'єктивно й безпосередньо досліджує під час проведення судово-ветеринарної експертизи на основі спеціальних знань, застосовуючи взаємопов'язаний комплекс методів, способів і засобів для розв'язання діагностичних та ситуаційних експертних завдань, поставлених у процесуальному документі про призначення судово-ветеринарної експертизи (залучення судового експерта). Аргументовано, що матеріальними об'єктами судово-ветеринарної експертизи є живі підекспертні тварини й підекспертні трупи тварин, корми й кормові добавки, біологічний матеріал тваринного походження й елементи речової обстановки місця події, а матеріалізованими — матеріали справи (провадження) і матеріали, отримані під час оперативно-розшукової і/або слідчої діяльності (протокол огляду місця події, схеми, фото- і відеодокументи тощо), ветеринарні документи (протоколи патологоанатомічного розтину трупів тварин, акти епізоотичного обстеження господарства, журнали реєстрації та лікування хворих тварин і видачі ветеринарних документів, історія хвороби та витяг з амбулаторної

картки тварини, результати лабораторних досліджень біологічних рідин організму (крові, сечі, жовчі, калу, шлункового соку тощо) і бактеріологічного, вірусологічного, мікологічного досліджень біологічного матеріалу, клінічних діагностичних досліджень, експлуатаційний дозвіл та ін.).

Ключові слова: судово-експертна діяльність; дефініція «об'єкти судово-ветеринарного дослідження»; теорія, правовий статус, гносеологічна характеристика об'єктів судово-ветеринарної експертизи; матеріальні та матеріалізовані об'єкти судово-ветеринарного дослідження.

Постановка наукової проблеми

Сьогодні судово-ветеринарна експертиза (як новий вид судових експертиз у багатьох країнах світу) перебуває на стадії становлення, отже, потребує розроблення власних теоретичних, організаційно-правових і праксеологічних концептуальних засад¹. Науковці активно розробляють її теоретичну базу (зокрема, щодо визначення предмета судово-ветеринарних досліджень, місця судово-ветеринарної експертизи в системі судових експертиз та її значення

для судочинства)², утім, досі не сформульовано принципів судово-ветеринарної експертизи, не розроблено, не апробовано й не впроваджено у практику методології наукових і судово-експертних досліджень, не обґрунтовано розв'язуваних нею завдань, не окреслено кола специфічних об'єктів її дослідження³.

Відсутність теоретичного обґрунтування (зокрема, визначення, характеристики та класифікації об'єктів) судово-ветеринарної експертизи негативно позначається на практиці призначення та проведення цього виду судових

- 1 Ключев О. М. Удосконалення експертного забезпечення правосуддя: теоретичні, правові та організаційні аспекти. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 19. С. 102—117. DOI: [10.32353/khrife.1.2019.08](https://doi.org/10.32353/khrife.1.2019.08) (дата звернення: 01.02.2023) ; McDonough S. P., McEwen B. J. Veterinary Forensic Pathology: The Search for Truth. *Veterinary pathology*. 2016. Vol. 53. Is. 5. Pp. 875—877. DOI: [10.1177/0300985816647450](https://doi.org/10.1177/0300985816647450) (дата звернення: 10.03.2023).
- 2 Яценко І. В. Місце судово-ветеринарної експертизи в системі судових експертиз та її значення у судочинстві. *Eurasian scientific discussions. Proceedings of the 4th International scientific and practical conference*. Barca Academy Publishing. Barcelona, Spain. 2022. Pp. 27—39. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/05/EURASIAN-SCIENTIFIC-DISCUSSIONS-8-10.05.22.pdf> (дата звернення: 01.02.2023) ; Його ж. Можливості судово-ветеринарної експертизи у забезпеченні відшкодування шкоди, завданої внаслідок ведення агресивної війни. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу*: мат.-ли IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 16.12.2022). Київ, 2022. С. 510—514 ; Його ж. Предмет судово-ветеринарної експертизи та його значення в теорії і практиці судової експертизи. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 73. Ч. 2. С. 154—173. DOI: [10.24144/2307-3322.2022.73.55](https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.73.55) (дата звернення: 01.02.2023).
- 3 Яценко І. В., Дереча Л. М. Можливості судово-ветеринарної експертизи як нового виду судових експертиз. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 19. С. 550—567. DOI: [10.32353/khrife.1.2019.044](https://doi.org/10.32353/khrife.1.2019.044) (дата звернення: 01.02.2023).

експертиз, спричиняє необґрунтовані відмови від її проведення, підміни судової експертизи іншими процесуальними діями, постановки у процесуальному документі про її призначення питань, що виходять за межі компетенції судового експерта.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Одним із фундаментальних понять науки про судову експертизу та судово-експертну практику є поняття «об'єкт судової експертизи». Сутність об'єкта відображено в завданнях, які суб'єкт призначення судової експертизи (залучення експерта) ставить на розв'язання судовому експерту. Необхідною передумовою ефективного вирішення будь-якої справи (провадження) є правильне розуміння об'єктів дослідження, окреслення їх кола

і специфічних характеристик, чітке й обґрунтоване визначення підстав призначення та проведення судової експертизи, правильне застосування правових норм, які містять це поняття, адже взаємозв'язок об'єкта і предмета судової експертизи з предметом доказування (колом обставин, що підлягають установленню за кожною справою) є доведеним ⁴.

Сутність об'єктів судової експертизи як галузі практичної діяльності досліджували: О. Бондаренко ⁵ та М. Щербаковський ⁶ (окреслили об'єкт судової експертизи в кримінальному судочинстві); Ф. Джавадов ⁷ (виокремив основні елементи, що характеризують експертну діяльність, зокрема, об'єкт загальної теорії судової експертизи); О. Дуфенюк ⁸ (запропонував критерії класифікації об'єктів судової експертизи); Н. Клименко ⁹ (з'ясувала природу об'єктів судової експертизи); О. Моїсєєв ¹⁰ (деталізував

- 4 Головченко Л. М., Лозовий А. І., Сімакова-Єфремян Е. Б. та ін. Основи судової експертизи: навчальний посібник для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта. Харків, 2016. С. 70—73.
- 5 Бондаренко О. О. Об'єкт і предмет судової експертизи у кримінальному судочинстві. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. № 1082. Серія «Право». 2013. Вип. 16. С. 216—218. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2480?locale-attribute=uk> (дата звернення: 01.02.2023).
- 6 Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків, 2015. С. 98—132. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6020> (дата звернення: 01.02.2023).
- 7 Джавадов Ф. М. Концептуальні основи розвитку судової експертизи в сучасних умовах: автореф. дис.... канд. юрид. наук. Київ, 2000. 30 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/16795> (дата звернення: 01.02.2023).
- 8 Дуфенюк О. М. Експертиза у кримінальному провадженні за законодавством України та Польщі: порівняльне дослідження: монографія. Львів, 2018. С. 33—38. URL: <https://dspace.lvdvds.edu.ua/bitstream/1234567890/3601/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%20%D0%94%D1%83%D1%84%D0%B5%D0%BD%D1%8E%D0%BA%20%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82%20%D0%925-28.10.pdf> (дата звернення: 01.02.2023).
- 9 Клименко Н. І. Природа об'єктів судової експертизи. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи*: мат-ли міжвідом. наук-практ. конф. (Київ, 24.11.2017). У 2 ч. Київ, 2017. Ч. 1. С. 309—312. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-zaxodi/zbirniki/2017/materialy_1_24112017.pdf (дата звернення: 01.02.2023).
- 10 Моїсєєв О. М. Експертна технологія та предмет, об'єкт, задачі судової експертизи. *Право і Безпека*. 2005. № 4/2. С. 27.

об'єкт експертної технології судової експертизи); М. Сегай¹¹ (визначив об'єкт судової експертології як науки); Е. Сімакова-Єфремян¹² (обґрунтувала правовий статус об'єкта комплексних судово-експертних досліджень); В. Хомутенко й А. Хомутенко¹³ (розкрили співвідношення категорійних понять «об'єкт і предмет пізнання» в контексті пізнавального процесу в системі судової експертизи).

Питанням визначення, класифікації та характеристики об'єктів різних видів судових експертиз приділили увагу багато науковців: О. Грошева¹⁴ визначила об'єкти комплексної судової біолого-тра-

сологічної експертизи; С. Євдокименко¹⁵ окреслив об'єкт судово-економічної експертизи; А. Крупка зі співавторами¹⁶ з'ясували об'єкт судової авіаційно-технічної експертизи; О. Мешков¹⁷ дослідив об'єкт судової інженерно-технічної експертизи нещасних випадків, пов'язаних з електротравмуванням; Г. Прохоров-Лукін¹⁸ деталізував об'єкт судової експертизи інтелектуальної власності; В. Сезонов¹⁹ схарактеризував транспортні засоби й супровідні документи як об'єкти криміналістичного дослідження; С. Стратонов²⁰ виокремив об'єкт судової експертизи встановлення давності документа; В. Федоренко зі

- 11 Сегай М. Я. Судебная экспертология: объект, предмет, природа и система науки. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2003. Вип. 3. С. 25—32.
- 12 Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2017. 516 с.
- 13 Хомутенко В., Хомутенко А. Дуалістична природа судової експертизи. *Юридичний вісник*. 2022. № 2. С. 139—147. DOI: [10.32837/yuv.v0i2.2332](https://doi.org/10.32837/yuv.v0i2.2332) (дата звернення: 01.02.2023).
- 14 Грошева О. Ю. Організаційно-правові, загально-методичні засади комплексної судової біолого-трасологічної експертизи та її оцінка судом : дис. ... д-ра філос. за спец. 081 «Право». Харків, 2021. С. 65—84.
- 15 Євдокименко С. В. Судово-економічна експертиза: теоретико-методологічні засади і практика реалізації : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2017. 44 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2585/aref_yev_2017.pdf?sequence=2&isAllowed=y (дата звернення: 01.02.2023).
- 16 Крупка А. А., Дузь Л. Є., Крлюк М. О., Крупка Я. А., Яковлева Є. О. Теоретичний базис судового експертного дослідження надзвичайних подій на повітряному транспорті. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2021. № 1 (49). С. 121—127. DOI: [10.20535/2308-5053.2021.1\(49\).233054](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2021.1(49).233054) (дата звернення: 01.06.2023).
- 17 Мешков О. О. Об'єкт, предмет і завдання судової інженерно-технічної експертизи нещасних випадків, пов'язаних з електротравмуванням. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 19. С. 367—378. DOI: [10.32353/khrife.1.2019.028](https://doi.org/10.32353/khrife.1.2019.028) (дата звернення: 01.02.2023).
- 18 Прохоров-Лукін Г. Судова експертиза: поняття та види об'єктів інтелектуальної власності. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2016. № 6. С. 17—24. URL: <https://drive.google.com/file/d/1rMcpBdvV6Wq29fhuu1IJ5DTiV6dHDax/view?pli=1> (дата звернення: 01.02.2023).
- 19 Сезонов В. С. Комплексне експертно-криміналістичне дослідження транспортних засобів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 23 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5880/aref_Sezonov%20V%20S_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 01.02.2023).
- 20 Стратонов С. Ю. Теоретичні та методичні основи експертизи встановлення давності документа : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2020. С. 38—52. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/17598/4/dys_stratonov_.pdf (дата звернення: 01.02.2023).

співавторами ²¹ виокремили об'єкт авторського права в судовій експертизі літературних творів наукового характеру; С. Чванкін ²² окреслив об'єкт комп'ютерно-технічної експертизи.

Напрацювання іноземних і вітчизняних науковців удосконалили окремі теоретичні положення судової експертології, збагачили судово-експертну науку й упорядкували об'єкти судових експертиз окремих видів. Натомість до сьогодні не виокремлено та не схарактеризовано об'єкти судово-ветеринарної експертизи (як базового поняття в теорії цього класу судової експертизи). Отже, це питання має теоретичне та практичне значення і є актуальним як для юриспруденції, так і для судово-ветеринарної експертизи.

Мета статті

Сформулювати авторську дефініцію «об'єкти судово-ветеринарного дослідження» як фундаментальне поняття одного з видів судової експертизи, а також схарактеризувати такі об'єкти для потреб судово-експертної практики.

Методи дослідження

Для досягнення поставленої мети застосовано загальнонаукові та спеці-

альні наукові методи: аналіз, синтез, аналогію; формально-логічний; порівняльно-правовий; логіко-граматичний; юридичного аналізу; системно-структурний; соціологічний; статистичний; моделювання.

Викладення основного матеріалу дослідження

Однією із найбільш складних і водночас найбільш базових категорій судової експертизи загалом та судово-ветеринарної експертизи зокрема є предмет та об'єкти дослідження. Визначити зміст цих дефініцій важливо для з'ясування сутності судово-ветеринарної експертизи та вдосконалення її теоретичних аспектів і методичних основ, отже, для розв'язання практичних судово-експертних питань та проблем. Об'єкт судової експертизи є маркером видової належності експертного дослідження, джерелом відомостей про факти (події) і спеціальних знань судового експерта; саме об'єкт зумовлює розв'язувані експертизою завдання та зв'язок із предметом дослідження, окреслює межі компетенції судового експерта (за відсутності об'єкта неможливо провести експертне дослідження, правильно оцінити висновки експерта) ²³. Тож формування дефініції «об'єкти судово-ветеринарної

21 Федоренко В. Л., Голікова О. В. Літературні твори наукового характеру як об'єкти авторського права: поняття та класифікація. *Криміналістика і судова експертиза*. 2018. Вип. 63. С. 215—223. URL: <https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/23-1.pdf> (дата звернення: 01.02.2023) ; Федоренко В. Л., Чернеженко О. М., Голікова О. В. Наукові твори як об'єкти судової експертизи з питань інтелектуальної власності: генеза, поняття та кваліфікуючі ознаки. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2019. № 4 (6). С. 11—24. DOI: 10.32689/2617-9660-2019-4(6)-11-24 (дата звернення: 01.02.2023).

22 Чванкін С. А. Комп'ютерно-технічна експертиза у цивільному судочинстві. *Право та державне управління*. 2021. № 1. С. 45—51. DOI: 10.32840/pdu.2021.1.7 (дата звернення: 01.02.2023).

23 Гуменський О. А., Будко Т. В. Місце експертизи спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації (СТЗ) в системі судових експертиз. *Криміналістика і судова експертиза*. 2018. Вип. 63 (1). С. 67—80. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2018_63\(1\)__11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2018_63(1)__11) (дата звернення: 01.02.2023).

експертизи» має наріжне значення для подальшого розвитку судово-ветеринарної експертизи.

На жаль, у судовій експертології питання об'єкта до сьогодні залишається дискусійним. Заслугує на увагу позиція В. Сезонова, згідно з якою обов'язковою ознакою будь-якого роду, виду (підвиду) судової експертизи є об'єкти, що містять необхідну інформацію для розв'язання предметного кола питань зі з'ясування обставин події²⁴. До того ж коло об'єктів дослідження зумовлює родову (видову) належність судової експертизи.

У філософських джерелах²⁵ об'єктом пізнання визнають предмет, явище матеріального або духовного світу чи сферу дійсності, на який (яке, яку) спрямовано пізнавальну діяльність суб'єкта, адже саме він визначає характеристики цього об'єкта. М. Щербаковський також вважає об'єкт експертизи гносеологічною категорією²⁶.

Об'єкт експертного пізнання є складовою пізнавального процесу, що характеризується як взаємодія об'єкта

і суб'єкта²⁷. Наприклад, якщо об'єктом експертного пізнання є труп тварини, смерть якої спричинило жорстоке поводження з твариною (далі — ЖПТ), це обумовлює участь у пізнавальному процесі судово-ветеринарного експерта, який має спеціальні ветеринарні знання для дослідження цього трупа й визначення фактичних обставин смерті тварини.

О. Паладійчук²⁸ зазначає, що об'єкт судової експертизи — це предмет(-и), який (які) зазвичай є речовим(-и) доказом(-ами) і який (які) досліджує судовий експерт, а також події, факти, явища та інші нематеріальні об'єкти, які вивчають шляхом дослідження матеріальних носіїв інформації про них із застосуванням спеціальних знань, у зв'язку із чим виокремлює дві групи об'єктів судової експертизи — матеріальні й нематеріальні.

О. Бондаренко²⁹ під об'єктом судової експертизи розуміє матеріальні предмети, явища та процеси, які підлягають експертному дослідженню. Своєю чергою, Ф. Джавадов³⁰ визначає об'єкт судової експертизи як матеріальні носії

24 Сезонов В. С. Значач. твір. С. 67. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5880/aref_Sezonov%20V%20S_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 01.02.2023).

25 Основи філософських знань. URL: <https://subject.com.ua/philosophy/osnovi/128.html> (дата звернення: 01.02.2023).

26 Щербаковський М. Г. Гносеологічні та правові підстави класифікації об'єктів судової експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 177—185. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpsek_2010_10_29 (дата звернення: 01.02.2023).

27 Об'єкт / Філософський енциклопедичний словник // редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін. Київ, 2002. С. 438—439. URL: https://archive.org/details/filosofskyi_entsyklop/page/438/mode/2up (дата звернення: 01.02.2023).

28 Паладійчук О. Ю. Значення судової експертизи у вирішенні завдань кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2015. Вип. 34. Т. 3. С. 88. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/15056/1/%D0%97%D0%9D%D0%90%D0%A7%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%A1%D0%A3%D0%94%D0%9E%D0%92%D0%9E%D0%87%20%D0%95%D0%9A%D0%A1%D0%9F%D0%95%D0%A0%D0%A2%D0%98%D0%97%D0%98.pdf> (дата звернення: 01.02.2023).

29 Бондаренко О. О. Значач. твір. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2480?locale-attribute=uk> (дата звернення: 01.02.2023).

30 Джавадов Ф. М. Значач. твір. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/16795> (дата звернення: 01.02.2023).

інформації (речові докази), що підлягають безпосередньому дослідженню судовими експертами, і пропонує розподіляти ці об'єкти на безпосередні (матеріальні носії, що підлягають дослідженню) та допоміжні (явища, які існують або існували в минулому і на встановлення яких спрямовано проведення судової експертизи). Із таким поділом не погоджується Е. Сімакова-Єфремян³¹: судовий експерт безпосередньо не досліджує явищ або процесів, пов'язаних із подією злочину, оскільки вони сталися в минулому. Науковиця стверджує, що судовий експерт досліджує матеріальні й матеріалізовані носії інформації. Ми вважаємо таку позицію обґрунтованою та цілком поділяємо її.

На думку Г. Прохорова-Лукіна, оскільки під об'єктами наукового пізнання розуміють предметний світ, матеріальне буття із його властивостями й закономірностями, то «об'єктами судової експертизи потенційно можуть стати будь-які, об'єктивно пов'язані з пізнаваною <...> подією матеріальні та нематеріальні (проте відображені в матеріальній дійсності) утворення та явища, <...> їхні матеріальні відображення та механізми створення та відображення таких об'єктів, а власне ці відображення містять інформацію про факти і явища, зумовлені подіями, що мають юридичне значення»³².

Заслугує на увагу сформульоване В. Хомутенком і А. Хомутенком трактування об'єкта експертного пізнання як носія інформації, на який поширюються

пізнання та практичний вплив суб'єктів пізнання з метою здобуття й формування нових знань про об'єкт пізнання³³.

М. Щербаковський так аргументує доцільність вузького розуміння загального об'єкта експертного дослідження (як матеріальних предметів і речей, що потребують експертного дослідження): *по-перше*, якщо об'єктом вважати події, то змішуються поняття об'єкта і предмета (завдань) експертизи (об'єкти дослідження судовому експертові надає замовник судової експертизи; дослідження відображення в об'єктах процесів або виявлення й оцінювання судовим експертом ознак, характерних для цього об'єкта, є питанням предмета судової експертизи); *по-друге*, об'єкт експертного дослідження є поняттям одночасно гносеологічним і правовим³⁴. Явища та процеси, які існують або існували в минулому, можна пізнати винятково шляхом дослідження матеріальних об'єктів, що змінилися під впливом процесу, або предметів, які перебували в тому середовищі, де відбувався процес³⁵.

Слушним є тлумачення А. Лозовим та Е. Сімаковою-Єфремян дефініції «об'єкти судової експертизи» як матеріальних і матеріалізованих носіїв інформації, досліджуваних судовим експертом на підставі застосування спеціальних знань у межах предмета експертного дослідження: речовий доказ, похідне речового доказу, зразок, документ, тіло живої людини, стан її психіки, труп людини (його частини), тварина (її труп або фрагменти тіла), рослина

31 Сімакова-Єфремян Е. Б. Комплексні судово-експертні дослідження: теорія та практика : монографія. Харків, 2016. 456 с.

32 Прохоров-Лукін Г. Зазнач. твір. URL: <https://drive.google.com/file/d/1rMcpBdvvF6Wq29fhuu1IJ5DTiV6dHDax/view?pli=1> (дата звернення: 01.02.2023).

33 Хомутенко В., Хомутенко А. Зазнач. твір. DOI: 10.32837/yuv.v0i2.2332 (дата звернення: 01.02.2023).

34 Щербаковський М. Г. Проведення та використання С. 106—107. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6020> (дата звернення: 01.02.2023).

35 Там само.

(її частки), речовина, предмет, будівля, споруда, ділянка місцевості тощо, а також відомості, зафіксовані в матеріалах справи (провадження) та інших носіях інформації³⁶.

О. Грошева сформулювала інтеграційний об'єкт комплексної судової біолого-трасологічної експертизи як системне матеріальне (матеріалізоване) утворення біолого-трасологічного походження, поєднане спільним предметом дослідження його різних сторін (властивостей), для розв'язання судовими експертами завдань із застосуванням спеціальних знань у галузях судової біології та трасології³⁷.

На думку В. Хомутенка й А. Хомутенка, предметом дослідження є конкретні обставини, які дають змогу отримати інформацію про властивості, сторони й відносини об'єктів, що підлягають дослідженню, тобто нові обставини, які виявляє судовий експерт на основі спеціальних знань, адже саме вони є результатом дослідження й відображаються у висновку судового експерта. Цим обґрунтовано тісний взаємозв'язок між об'єктом і предметом як елементами системи судової експертизи³⁸.

Узагальнюючи думки науковців, зазначимо, що більшість із них під об'єктом дослідження у судовій експертизі розуміють джерело фактичних даних, за якими встановлюють окремі факти: носії інформації, які необхідно дослі-

джувати та які цікавлять слідство на стадії досудового розслідування правопорушення.

Автор цієї публікації проаналізував тлумачення поняття «об'єкти судової експертизи» як у наукових джерелах, так і в нормативно-правових актах, що регламентують судово-експертну діяльність. Так, Закон України «Про судову експертизу»³⁹ (далі — *профільний Закон*) не містить спеціального визначення поняття «об'єкт судової експертизи»: лише у ст. 1 зазначено, що «судова експертиза — це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо **об'єктів** [Тут і далі виділено мною.— Прим. авт.], явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду»⁴⁰. Утім, термін «об'єкт» часто трапляється у статтях аналізованого Закону, якими регламентовано діяльність судового експерта.

Відповідно до ч. 1 ст. 69 Кримінального процесуального кодексу України⁴¹ (далі — *КПК*) експертом у кримінальному провадженні є особа, яка має наукові, технічні або інші спеціальні знання та право відповідно до профільного Закону на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження *об'єктів*, явищ і процесів, що містять відомості про обставини скоєння кримінального правопорушення, і дати висновки з питань, які виникають під час

36 Лозовий А. І., Сімакова-Єфремян Е. Б. Актуальні питання реформування законодавства у сфері судово-експертної діяльності в Україні. *Теорія та практики судової експертизи і криміналістики*. 2014. Вип. 14. С. 164. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpsek_2014_14_26 (дата звернення: 01.02.2023).

37 Грошева О. Ю. Зазнач. твір. С. 19.

38 Хомутенко В., Хомутенко А. Зазнач. твір. DOI: 10.32837/yuv.v0i2.2332 (дата звернення: 01.02.2023).

39 Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

40 Там само.

41 Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

кримінального провадження та стосуються сфери її знань⁴².

Е. Сімакова-Єфремян називає недо-ліком норм профільного Закону та КПК змішування поняття предмета й об'єкта експертного дослідження, адже за ними до кола об'єктів експертного дослідження належать явища та процеси, пов'язані з подією злочину. Обґрунтовує свою позицію науковиця тим, що судовий експерт не досліджує саме явище, пов'язане з подією злочину, адже воно вже відбулося в минулому. Навпаки: судовий експерт досліджує матеріальні, а також матеріалізовані носії інформації, відображені в певних документах. У зв'язку із цим Е. Сімакова-Єфремян рекомендувала у ст. 1 профільного Закону й у ч. 1 ст. 69 КПК замінити слова «явищі і процеси» словами «матеріалізовані об'єкти»⁴³. О. Грошева вважає таку пропозицію обґрунтованою та запропо-нувала нові редакції ст. 1 профільного Закону та ч. 1 ст. 69 КПК з урахуванням цих змін⁴⁴.

Ми поділяємо позицію Е. Сімакової-Єфремян⁴⁵ та О. Грошевої⁴⁶ про неприпустимість змішувати поняття предмета й об'єкта експертного дослідження та доцільність вилучити з кола об'єктів експертного дослідження фразу про явища і процеси, пов'язані з подією злочину.

У законопроектах, що стосуються судово-експертної діяльності в Україні, запропоновано подібні одне до одного визначення: **«Об'єкти судової експертизи — матеріальні та матеріалізовані но-**

сії інформації, що досліджуються експертом засобами спеціальних наукових знань в межах предмета експертного дослідження (речові докази, похідні речових доказів, зразки, документи, тіло й стан психіки людини, трупи (їхні частки), тварини (їхні частки), рослини (їхні частки), будівлі, споруди, ділянки місцевості тощо, а також відомості, що зафіксовані в матеріалах справи» (проект закону про судово-експертну діяльність в Україні від 30.03.2017 р. № 6264)⁴⁷ і **«об'єкти дослідження — матеріальні та нематеріальні (інформаційні) об'єкти, що досліджуються експертом засобами спеціальних наукових знань в межах предмета експертного дослідження (речові докази, похідні речових доказів, зразки, документи, тіло й стан психіки людини, трупи (їхні частки), тварини (їхні частки), рослини (їхні частки), будівлі, споруди, ділянки місцевості тощо, а також відомості, що зафіксовані в матеріалах справи, або у матеріалах, наданих особами, за зверненням яких здійснюється дослідження експертом»** (проект закону про судову експертизу та самоврядування судових експертів від 03.04.2018 р. № 8223, далі — **законопроект № 8223**)⁴⁸. Добре, що в аналізованих законопроектах згадано про тварин як об'єкти судової експертизи (дослідження), утім, для судово-ветеринарної експертизи важливі й інші об'єкти (корми, кормові добавки, біологічні об'єкти тваринного походження тощо), які також необхідно брати до уваги в разі призначення та проведення експертизи.

42 Кримінальний процесуальний кодекс України ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

43 Сімакова-Єфремян Е. Б. Комплексні судово-експертні дослідження ... С. 146—147.

44 Грошева О. Ю. Знач. твір. С. 75—76.

45 Сімакова-Єфремян Е. Б. Комплексні судово-експертні дослідження ...

46 Грошева О. Ю. Знач. твір.

47 Проект закону про судово-експертну діяльність в Україні від 30.03.2017 р. № 6264. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH4U000I> (дата звернення: 01.12.2022).

48 Проект закону про судову експертизу та самоврядування судових експертів від 03.04.2018 р. № 8223. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH6CF00A> (дата звернення: 01.12.2022).

Процесуальне законодавство України також послуговується термінами «об'єкт експертизи (дослідження)» і «матеріали та зразки». Так, згідно із ч. 3 ст. 69 КПК⁴⁹, ч. 6 ст. 72 Цивільного процесуального кодексу⁵⁰ (далі — ЦПК), ч. 6 ст. 69 Господарського процесуального кодексу⁵¹ (далі — ГПК) і ч. 6 ст. 68 Кодексу адміністративного судочинства⁵² України (далі — КАС) експерт має право: заявляти клопотання про надання додаткових *матеріалів і зразків*; бути присутнім під час учинення процесуальних дій, що стосуються предметів і об'єктів дослідження; ставити запитання (заявляти клопотання про опитування учасників справи та свідків), що стосуються предмета й об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні. Відповідно до реч. 2 ч. 4 ст. 69 КПК⁵³, ч. 8 ст. 72 ЦПК⁵⁴, ч. 8 ст. 69

ГПК⁵⁵ і ч. 8 ст. 68 КАС⁵⁶ експерт може відмовитися від надання висновку, якщо наданих йому *матеріалів* недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків, і водночас не має права за власною ініціативою збирати *матеріали* для проведення експертизи (реч. 1 ч. 4 ст. 69 КПК⁵⁷, ч. 2 ст. 107 ЦПК⁵⁸, ч. 2 ст. 102 ГПК⁵⁹ і ч. 2 ст. 105 КАС⁶⁰).

Більшість об'єктів судово-ветеринарної експертизи після їх вилучення на місці події, під час проведення судово-ветеринарного дослідження й після нього потребують особливих умов і ставлення: наприклад, живих підекспертних тварин слід перетримувати в притулку для тварин або в іншій спеціально призначеній установі, труп тварини має перебувати в холодильній камері для запобігання його гниттю⁶¹, а корми й кормові добавки потрібно

49 Кримінальний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

50 Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

51 Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

52 Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

53 Кримінальний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

54 Цивільний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

55 Господарський процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

56 Кодекс адміністративного судочинства України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

57 Кримінальний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

58 Цивільний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

59 Господарський процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

60 Кодекс адміністративного судочинства України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

61 Яценко І. В. Гносеологічна характеристика та процесуальне значення етапів і стадій призначення та проведення судово-ветеринарної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2023. Вип. 1 (30). С. 83–84. DOI: [10.32353/khrife.1.2023.05](https://doi.org/10.32353/khrife.1.2023.05) (дата звернення: 01.06.2023).

помістити в чисту скляну тару та зберігати в холодильнику. Після проведення всебічного дослідження об'єкти судово-ветеринарної експертизи повертають суб'єктові призначення цієї експертизи (залучення експерта). Зважаючи на специфіку об'єктів судово-ветеринарної експертизи, учені харківської наукової школи судово-ветеринарних експертів (уперше в судово-експертній практиці) деталізували порядок зберігання й видачі трупів тварин у «Правилах судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини (методичні рекомендації)»⁶² (далі — «Правила ... визначення ступеня тяжкості шкоди»), що має позитивно позначитися на збереженні та поводженні з об'єктами судово-ветеринарної експертизи.

Повноваження судового експерта щодо об'єктів дослідження передбачено Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень⁶³ (далі — *Інструкція № 1*) і (меншою мірою) Інструкцією про особливості здійснення судово-експертної

діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах⁶⁴ (далі — *Інструкція № 2*), зокрема, судовий експерт має право з дозволу замовника судової експертизи бути присутнім під час проведення процесуальних, виконавчих дій і ставити питання учасникам процесу, що стосуються предмета або *об'єкта* експертизи (абз. 5 п. 2.1 розд. II Інструкції № 1⁶⁵ і п/п. 3 п. 1 розд. II Інструкції № 2⁶⁶), зобов'язаний забезпечити збереження *об'єкта* експертизи (абз. 7 п. 2.2 розд. II Інструкції № 1⁶⁷ і п/п. 6 п. 3 розд. II Інструкції № 2⁶⁸), натомість йому заборонено зберігати матеріали справ та *об'єкти* експертних досліджень поза службовим приміщенням (абз. 7 п. 2.3 розд. II Інструкції № 1⁶⁹ і п/п. 5 п. 4 розд. II Інструкції № 2⁷⁰). Кодекси України, профільний Закон та Інструкції № 1 і 2 містять також інші повноваження експерта, пов'язані з об'єктами дослідження.

Уважаємо, що повноваження й обов'язки судових експертів не мають залежати від форми власності установи,

62 Яценко І. В., Парилівський О. І. Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини (методичні рекомендації). Харків, 2022. 47 с.

63 Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

64 Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах : затв. наказом Мін'юсту України від 12.12.2011 р. № 3505/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

65 Інструкція про призначення та проведення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

66 Інструкція про особливості здійснення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

67 Інструкція про призначення та проведення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

68 Інструкція про особливості здійснення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

69 Інструкція про призначення та проведення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

70 Інструкція про особливості здійснення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

у якій вони працюють, тому вбачаємо за потрібне вдосконалити Інструкцію № 2⁷¹ до рівня Інструкції № 1⁷².

Значну увагу в законодавстві України приділено поводженню з об'єктом дослідження. Так, відповідно до п. 1.8 розд. I Інструкції № 1⁷³ підставою для проведення експертизи є процесуальний документ, у якому обов'язково зазначають *об'єкти*, що підлягають дослідженню. У процесуальному документі про призначення, наприклад, судово-ветеринарної експертизи, суб'єкт її призначення (залучення судового експерта) має зазначити точне найменування об'єктів судової експертизи (для будь-якого об'єкта), їхню кількість (щодо трупів тварин і живих тварин), масу й номер партії (для кормів і кормових добавок), кількість аркушів (щодо ветеринарних документів та інших матеріалів), а також інші відомості, які мають значення для проведення дослідження.

Дотримання вимоги *максимального збереження об'єктів* є одним із наріжних принципів судово-експертної діяльності в Україні: на вимогу законодавця під час проведення судових експертиз об'єкти дослідження дозволено пошкодити або витратити лише тією мірою, якою це необхідно для проведення дослідження (див.,

наприклад, п. 3 ч. 5 ст. 69 КПК⁷⁴, ч. 3 ст. 108 ЦПК⁷⁵, ст. 5 профільного Закону⁷⁶, абз. 1 п. 4.11 розд. IV Інструкції № 1⁷⁷ та ін.).

Застосування до об'єктів судової експертизи методів, що знищують або пошкоджують цей об'єкт чи змінюють його властивості, дозволено за наявності письмового дозволу суб'єкта призначення судової експертизи (залучення експерта) та обґрунтованих підстав стверджувати, що для проведення експертних досліджень неможливо застосувати інші методи (див. п. 3 ч. 5 ст. 69 КПК⁷⁸, абз. 7 п. 2.2 розд. II й абз. 2 п. 4.11 розд. IV Інструкції № 1⁷⁹).

У п. 4.11 розд. IV Інструкції № 1 передбачено: додавання відповідного запису до висновку судового експерта в разі пошкодження або знищення об'єкта в процесі дослідження (абз. 3); необхідність повернення замовникові судової експертизи об'єктів або їхніх залишків, пошкоджених під час дослідження (абз. 3 й 1), а також (після позначення відповідними штампамі) документальних матеріалів і наданих для порівняльного дослідження зразків (абз. 4)⁸⁰.

Кодекси України, окрім КПК, не містять прямої заборони зберігати матеріали провадження (справи) та об'єкти

71 Інструкція про особливості здійснення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

72 Інструкція про призначення та проведення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

73 Там само.

74 Кримінальний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

75 Цивільний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

76 Про судову експертизу : Закон URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

77 Інструкція про призначення та проведення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

78 Кримінальний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

79 Інструкція про призначення та проведення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

80 Там само.

експертизи поза робочим місцем експерта (спеціально призначеними місцями зберігання), у зв'язку із чим автор цієї праці пропонував узгодити це питання у кодексах, профільному Законі й Інструкціях № 1 і 2⁸¹.

Безперешкодний доступ до об'єкта дослідження та забезпечення замовником експертизи належних умов праці судового експерта передбачено ст. 6 профільного Закону⁸² й п. 3.9 розд. III Інструкції № 1⁸³. Незалежно від виду судочинства судовий експерт має право подавати клопотання про надання йому додаткових матеріалів (зокрема, об'єктів дослідження — див. п. 1 ч. 1 ст. 13 профільного Закону⁸⁴).

Вважаємо слушною запропоновану в ч. 4 ст. 25 законопроекту № 8223⁸⁵ норму, за якою об'єкти, щодо яких державою встановлено обмеження обігу та використання (наприклад, тварини, занесені до Червоної книги України), досліджують винятково державні спеціалізовані судово-експертні установи.

Термін «об'єкт експертизи» знаходимо у правових нормах, які регламентують категорії експертиз: первинну, додат-

кову й повторну (п/п. 1.2.14 п. 1.2 розд. I Інструкції № 1⁸⁶) та у вимогах до висновку експерта: у вступній частині зазначають, зокрема, перелік об'єктів, що підлягають дослідженню; спосіб доставки й вид пакування досліджуваних об'єктів із зазначенням (за потреби) відомостей про те, чи впливав спосіб пакування на їх збереженість; відповідність матеріалів та об'єктів, що надійшли до експертної установи (експерта), матеріалам, зазначеним у документі про призначення експертизи (залучення експерта),— абз. 7, 9 і 10 п. 4.12 розд. IV Інструкції № 1⁸⁷, а в дослідницькій частині — відомості про стан об'єктів дослідження (абз. 3 п. 4.13 розд. IV Інструкції № 1)⁸⁸.

У нормативно-правових актах, що регламентують діяльність експертних підрозділів МВС України, термін «об'єкти дослідження» означає «будь-які матеріальні носії інформації (сліди або їх копії, документи, речовини, зображення, вихідні дані тощо) та/або відомості про них та порівняльний матеріал, що надходять до ДНДЕКЦ, НДЕКЦ з метою дослідження під час проведення судової експертизи або експертного дослідження»⁸⁹.

81 Яценко І. Правовий статус судово-ветеринарного експерта як суб'єкта судово-експертної діяльності у контексті новітнього законодавства України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 4 (29). С. 102—103. DOI: 10.32353/khrife.4.2022.04 (дата звернення: 01.02.2023).

82 Про судову експертизу : Закон URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

83 Інструкція про призначення та проведення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

84 Про судову експертизу : Закон URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

85 Проект закону ... № 8223. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH6CF00A> (дата звернення: 01.12.2022).

86 Інструкція про призначення та проведення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

87 Там само.

88 Там само.

89 Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : затв. наказом МВС України від 17.07.2017 р. № 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

Отже, наведене вище свідчить про те, що об'єкти судової експертизи загалом і судово-ветеринарної експертизи зокрема є матеріальними та матеріалізованими носіями інформації. Зазвичай матеріальними об'єктами судово-ветеринарної експертизи є речові докази, документи, тварини, трупи тварин, їхні рештки, зразки для порівняльного дослідження, місце події.

Проаналізовані чинні нормативно-правові акти й відомчі документи та законопроекти дають змогу стверджувати, що підґрунтям фахової діяльності судового експерта є судово-експертні дослідження об'єктів, наданих замовником судової експертизи (ініціатором залучення експерта). Повноваження судового експерта щодо об'єктів судової експертизи не повинні виходити за межі законодавчо врегульованих вимог⁹⁰. У разі порушення цієї заборони створюються умови для визнання висновку судового експерта недопустимим доказом (ст. 89 КПК⁹¹), який не можна використовувати для прийняття процесуальних рішень (на нього не може посилається слідчий або дізнавач під час укладання обвинувального висновку, а суд — під час ухвалення судового рішення).

Поняттям «об'єкт експертизи» («матеріальні об'єкти») також послуговуються в судово-експертному законодавстві інших країн. Наприклад, у Законі

Азербайджанської Республіки «Про судово-експертну діяльність» термін «судова експертиза» розтлумачено як *«дослідження, здійснюване на підставі спеціальних наукових знань про матеріальні об'єкти, події та процеси, які містять інформацію про факти справи, що перебуває у провадженні органу дізнання, попереднього слідства або суду (судді)»*⁹² [Тут і далі переклад українською мій.— Прим. авт.].

Відповідно до Закону Республіки Казахстан «Про судово-експертну діяльність» під поняттям «об'єкти судової експертизи» слід розуміти *«речові докази, документи, тіло людини, стан психіки людини, трупи, тварин, зразки, а також відомості, які належать до предмета судової експертизи, що містяться в матеріалах справи, за якою здійснюють судову експертизу»*⁹³.

У Законі Киргизької Республіки «Про судово-експертну діяльність» дефініції «об'єкт експертизи» або «об'єкт дослідження» відсутні, проте ці словосполучення наявні у визначенні інших основних понять цього Закону: «висновок судового експерта», «додаткова експертиза», «пошкодження об'єкта дослідження», «спеціальність судового експерта», «судово-експертне дослідження»⁹⁴.

Об'єктами експертизи в Законі Республіки Таджикистан «Про державну судову експертизу» названо *«речові докази,*

90 Яценко І. В. Предмет судово-ветеринарної експертизи DOI: 10.24144/2307-3322.2022.73.55 (дата звернення: 01.06.2023).

91 Кримінальний процесуальний кодекс України ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

92 О судебно-экспертной деятельности : Закон Азербайджанской Республики от 18.11.1999 г. № 758-IQ (с изм. и доп.). URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30602371 (дата звернення: 01.06.2023).

93 О судебно-экспертной деятельности : Закон Республики Казахстан от 10.02.2017 г. № 44-VI (с изм. и доп.). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37215312&pos=3;-106#pos=3;-106 (дата звернення: 01.06.2023).

94 О судебно-экспертной деятельности : Закон Кыргызской Республики от 24.06.2013 г. № 100 (с изм. и доп.). URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/203908/10?mode=tekst> (дата звернення: 01.02.2023).

зразки для експертизи, документи, предмети, тварин, трупи та їхні частини, а також матеріали справи, за якою проводять державну судову експертизу»⁹⁵, а зразками для проведення експертизи — «об'єкти, що відображають особливості людини, трупа, тварини, предмета, матеріалу або речовини, обстановку місця події, порівняльні зразки та інші, необхідне судовому експертові для проведення експертизи й надання висновку»⁹⁶.

Закон Туркменістану «Про судово-експертну діяльність» містить дефініцію поняття «об'єкти судової експертизи»: це «речові докази, документи, тіло та стан психіки людини, трупи, тварини й інші зразки, призначені для експертного дослідження, а також відомості, що належать до предмета судової експертизи та містяться у матеріалах справи, за якою проводять судову експертизу»⁹⁷.

Відповідно до Закону Республіки Узбекистан «Про судову експертизу» об'єктами дослідження названо «речові докази, зразки для дослідження, інші матеріальні об'єкти, трупи та їхні час-

тини, документи, а також матеріали справи, за якою проводять судову експертизу»⁹⁸.

У Законі Республіки Молдова «Про судову експертизу, науково-технічні та судово-медичні дослідження»⁹⁹ зазначено, що «об'єктами експертного дослідження можуть бути речові докази, трупи та їхні частини, живі особи, документи, предмети, зразки та інші матеріали справи, за якою призначено проведення судової експертизи, науково-технічного та судово-медичного дослідження»¹⁰⁰.

Аналіз чинного законодавства про судово-експертну діяльність різних країн засвідчив певну подібність правового статусу об'єктів судової експертизи у цих державах і в Україні.

Пильна увага в наукових працях іноземних учених до окремих об'єктів судово-ветеринарних досліджень сприяє розвитку цього напрямку судово-експертної діяльності¹⁰¹. Найбільше дослідників цікавлять трупи тварин з ознаками насильницької смерті¹⁰² або постраждали від ЖПТ живі тварини, наприклад,

95 О государственной судебной экспертизе : Закон Республики Таджикистан от 25.07.2005 г. № 102 (с изм. и доп.). URL: https://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=9038 (дата звернення: 01.02.2023).

96 Там же.

97 О судебно-экспертной деятельности : Закон Туркменистана от 08.11.2014 г. № 137-V (с изм. и доп.). URL: https://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=71160 (дата звернення: 01.02.2023).

98 О судебной экспертизе : Закон Республики Узбекистан от 01.06.2010 г. № ЗРУ-249 (с изм. и доп.). URL: <https://lex.uz/ru/docs/1633100> (дата звернення: 01.02.2023).

99 О судебной экспертизе, научно-технических и судебно-медицинских исследованиях : Закон Республики Молдова от 23.06.2000 г. № 1086-XIV (с изм. и доп.). URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=65637&lang=ru (дата звернення: 01.06.2023).

100 Там же.

101 Munro R., Ressel L., Gröne A., Hetzel U., Jensen H. E., Paciello O., Kipar A. European Forensic Veterinary Pathology Comes of Age. *Journal of Comparative Pathology*. 2020. Vol. 179. Pp. 83–88. DOI: [10.1016/j.jcpa.2020.08.003](https://doi.org/10.1016/j.jcpa.2020.08.003) (дата звернення: 01.06.2023) ; McDonough S. P., McEwen B. J. Op. cit. DOI: [10.1177/0300985816647450](https://doi.org/10.1177/0300985816647450) (дата звернення: 01.06.2023).

102 Wolf C., Gerst K., Gerst S., Priemer G. Post-mortem clinical pathology in cattle — an additional tool for the veterinary pathologist. *Tierarztl Prax Ausg G Grosstiere Nutztiere*. 2021. Vol. 49. Is. 6. Pp. 403–412. DOI: [10.1055/a-1593-6948](https://doi.org/10.1055/a-1593-6948) (дата звернення: 01.06.2023).

собаки домашні¹⁰³, коти домашні¹⁰⁴, видри¹⁰⁸, орлани¹⁰⁹, хижі птахи¹¹⁰, фла-
свині домашні¹⁰⁵, косулі¹⁰⁶, олені¹⁰⁷, мінго¹¹¹, лисиці¹¹², кити¹¹³, дельфіни¹¹⁴,

- 103 Gottlieb D. L., Prittie J., Buriko Y., Lamb K. E. Evaluation of acute traumatic coagulopathy in dogs and cats following blunt force trauma. *Journal of Veterinary Emergency and Critical Care (San Antonio)*. 2016. Vol. 27. Is. 1. Pp. 35–43. DOI: [10.1111/vec.12525](https://doi.org/10.1111/vec.12525) (дата звернення: 01.06.2023) ; Listos P., Gryzinska M., Batkowska J., Grela M., Jakubczak A. Algorithm for establishing the time of death of a dog based on temperature measurements in selected sites of the body during the early post-mortem period. *Forensic Science International*. 2018. Vol. 289. Pp. 124–129. DOI: [10.1016/j.forsciint.2018.05.004](https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2018.05.004) (дата звернення: 01.06.2023).
- 104 Nation P. N., St. Clair C. C. A Forensic Pathology Investigation of Dismembered Domestic Cats: Coyotes or Culps? *Veterinary Pathology*. 2019. Vol. 56. Is. 3. Pp. 444–451. DOI: [10.1177/0300985819827968](https://doi.org/10.1177/0300985819827968) (дата звернення: 01.06.2023) ; Hsiou Ch.-L., Hsu Ch.-Ch., Liao P.-W., Yang F.-H., Lee A. N., Huang W.-H. Forensic Death Investigations of Dog Bite Injuries in 31 Cats. *Animals (Basel)*. 2022. Vol. 12. Is. 18. P. 2404. DOI: [10.3390/ani12182404](https://doi.org/10.3390/ani12182404) (дата звернення: 01.02.2023).
- 105 Hill M. A., Pokines J. T. Comparative analysis of fetal pig decomposition processes in burials of variable depths and wrapping. *Journal of Forensic Sciences*. 2022. Vol. 67. Is. 6. Pp. 2192–2202. DOI: [10.1111/1556-4029.15120](https://doi.org/10.1111/1556-4029.15120) (дата звернення: 01.02.2023).
- 106 Fucci N., Campobasso C. P., Mastrogiuseppe L., Puccinelli C., Marcheggiani S., Mancini L., Marino L., Pascali V. L. Diatoms in drowning cases in forensic veterinary context: a preliminary study. *International Journal of Legal Medicine*. 2017. Vol. 131. Is. 6. Pp. 1573–1580. DOI: [10.1007/s00414-017-1565-y](https://doi.org/10.1007/s00414-017-1565-y) (дата звернення: 01.02.2023).
- 107 Uvíra M., Marecová K., Dokoupil M., Dvořáček I., Handlos P. Fatal deer attack in a rutting season. *Forensic Science, Medicine and Pathology*. 2019. Vol. 15. Is. 1. Pp. 93–96. DOI: [10.1007/s12024-018-0048-x](https://doi.org/10.1007/s12024-018-0048-x) (дата звернення: 01.06.2023).
- 108 Gaydos J. K., Delaney M. A., Raverty S. Causes of Mortality in a Population of Marine-Foraging River Otters (*Lontra canadensis*). *Journal of Wildlife Diseases*. 2020. Vol. 56. Is. 4. Pp. 941–946. DOI: [10.7589/JWD-D-20-00031](https://doi.org/10.7589/JWD-D-20-00031) (дата звернення: 01.06.2023).
- 109 Viner T. C., Hamlin B. C., McClure P. J., Yates B. C. Integrating the Forensic Sciences in Wildlife Case Investigations: A Case Report of Pentobarbital and Phenytoin Toxicosis in a Bald Eagle (*Haliaeetus leucocephalus*). *Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53. Is. 5. Pp. 1103–1106. DOI: [10.1177/0300985816641176](https://doi.org/10.1177/0300985816641176) (дата звернення: 01.06.2023).
- 110 Valverde I., Espín S., María-Mojica P., García-Fernández A. J. Protocol to classify the stages of carcass decomposition and estimate the time of death in small-size raptors. *European Journal of Wildlife Research*. 2020. Vol. 66. Art. 93. DOI: [10.1007/s10344-020-01429-3](https://doi.org/10.1007/s10344-020-01429-3) (дата звернення: 01.02.2023).
- 111 Rubini S., Barbieri S., Gaudio R. M., Govoni G., Berna G. R., Fico R., Lorenzini R., Fontana M. C., Taddei R., Tassinari M., Frisoni P., Guidi E., Bergamini M. Veterinary forensic sciences to solve a fatal case of predation on flamingos (*Phoenicopterus roseus*). *Veterinaria Italiana*. 2018. Vol. 54. Is. 2. Pp. 175–180. DOI: [10.12834/VetIt.1360.7488.1](https://doi.org/10.12834/VetIt.1360.7488.1) (дата звернення: 01.02.2023).
- 112 Franckenberg S., Kern F., Vogt M., Thali M. J., Flach P. M. Fatal gunshot to a fox: The Virtopsy approach in a forensic veterinary case. *Journal of Forensic Radiology and Imaging*. 2015. Vol. 3. Is. 1. Pp. 72–75. DOI: [10.1016/j.jofri.2014.11.001](https://doi.org/10.1016/j.jofri.2014.11.001) (дата звернення: 01.02.2023).
- 113 Díaz-Delgado J., Fernández A., Sierra E., Sacchini S., Andrada M., Vela A. I., Quesada-Canales Ó., Paz Ya., Zucca D., Groch K., Arbelo M. Pathologic findings and causes of death of stranded cetaceans in the Canary Islands (2006–2012). *PLOS ONE*. 2018. Vol. 13. Is. 10:e0204444. DOI: [10.1371/journal.pone.0204444](https://doi.org/10.1371/journal.pone.0204444) (дата звернення: 01.02.2023).
- 114 Sun X., Guo L., Luo D., Yu R.-Q., Yu X., Liang Yu., Liu Zh., Wu Yu. Long-term increase in mortality of Indo-Pacific humpback dolphins (*Sousa chinensis*) in the Pearl River Estuary following anthropic activities: Evidence from the stranded dolphin mortality analysis from 2003 to 2017. *Environmental Pollution*. 2022. Vol. 307. Art. 119526. DOI: [10.1016/j.envpol.2022.119526](https://doi.org/10.1016/j.envpol.2022.119526) (дата звернення: 01.02.2023).

макаки ¹¹⁵, коні ¹¹⁶, велика рогата худоба ¹¹⁷, кролі ¹¹⁸, бджоли ¹¹⁹, риба ¹²⁰ та ін.

Усі названі вище об'єкти є джерелом відомостей, за допомогою яких судово-ветеринарний експерт з'ясовує факти й обставини, що складають предмет експертизи. Підкреслимо, що об'єкт судово-ветеринарної експертизи дає змогу в розгалуженій предметній сфері виокремити термінологію, методологію, інформаційне наповнення та забезпечує системну єдність, а за допомогою сукупності спеціальних знань — укласти висновок експерта з відповідями на ті питання, які раніше навіть не ставили на розв'язання експертизи.

Системна єдність об'єкта судово-ветеринарної експертизи, зі свого боку, дає змогу дослідити систему його властивостей завдяки окресленому комплексу ознак. Вибираючи методику судово-ветеринарного дослідження, важливо правильно скласти алгоритм такого дослідження для об'єктивного розв'язання експертних завдань у категоричній формі та з дотриманням принципу максимального збереження

об'єктів. До прикладу, під час проведення судово-ветеринарного розтину трупа тварини та постановки судово-ветеринарного діагнозу судові експерти у чіткій послідовності мають здійснити спочатку зовнішнє, а потім внутрішнє його дослідження. Під час зовнішнього дослідження спочатку оцінюють архітектуру й посмертні зміни, видимі слизові оболонки, шкіру та її похідні, потім проводять секційне дослідження очей, носа, вушних раковин, стану шиї, живота, грудних і тазових кінцівок, молочних залоз, зовнішніх статевих органів, відхідникового отвору. Внутрішнє дослідження трупа тварини передбачає спершу оцінювання підшкірної клітковини та скелетних м'язів, а далі — соматичних лімфатичних вузлів, ротової порожнини, слинних залоз, язика, глотки, стравоходу, гортані, трахеї, щитоподібної залози, прищитоподібної залози, грудної порожнини, плеври, легень, серця, черевної порожнини, очеревини, стороннього вмісту в очеревинній порожнині, селезінки, печінки, жовчного міхура, підшлункової залози, нирок,

- 115 Doelling Ch. R., Cronin K. A., Ross St. R., Hopper L. M. The relationship between personality, season, and wounding receipt in zoo-housed Japanese macaques (*Macaca fuscata*): A multi-institutional study. *American Journal of Primatology*. 2021. Vol. 83. Is. 12. E23332. DOI: [10.1002/ajp.23332](https://doi.org/10.1002/ajp.23332) (дата звернення: 01.02.2023).
- 116 Sprayberry K. A., Barrett E. J. Thoracic trauma in horses. *The Veterinary Clinics of North America. Equine Practice*. 2015. Vol. 31. Is. 1. Pp. 199—219. DOI: [10.1016/j.cveq.2014.12.001](https://doi.org/10.1016/j.cveq.2014.12.001) (дата звернення: 01.02.2023).
- 117 Wolf C., Gerst K., Gerst S., Priemer G. Op. cit. DOI: [10.1055/a-1593-6948](https://doi.org/10.1055/a-1593-6948) (дата звернення: 01.06.2023).
- 118 Dautartas A., Kenyhercz M. W., Vidoli G. M., Jantz L. M., Mundorff A., Steadman D. W. Differential Decomposition Among Pig, Rabbit, and Human Remains. *Journal of Forensic Sciences*. 2018. Vol. 63. Is. 6. Pp. 1673—1683. DOI: [10.1111/1556-4029.13784](https://doi.org/10.1111/1556-4029.13784) (дата звернення: 01.06.2023).
- 119 Abay Z., Bezabeh A., Gela A., Tassew A. Evaluating the Impact of Commonly Used Pesticides on Honeybees (*Apis mellifera*) in North Gonder of Amhara Region, Ethiopia. *Journal of Toxicology*. 2023. Art. 2634158. DOI: [10.1155/2023/2634158](https://doi.org/10.1155/2023/2634158) (дата звернення: 01.06.2023).
- 120 Benayache N.-Ya., Afri-Mehennaoui F.-Z., Kherief-Nacereddine S., Vo-Quoc B., Hushchyna K., Nguyen-Quang T., Bouaïcha N. Massive fish death associated with the toxic cyanobacterial Planktothrix sp. bloom in the Béni-Haroun Reservoir (Algeria). *Environmental Science and Pollution Research International*. 2022. Vol. 29. Is. 53. Pp. 80849—80859. DOI: [10.1007/s11356-022-21538-7](https://doi.org/10.1007/s11356-022-21538-7) (дата звернення: 01.06.2023).

наднирників, сечоводів, сечового міхура, шлунка, кишківника, статевих органів, голови й головного мозку, хребтового стовпа та спинного мозку, кісток скелета, суглобів.

Дотримання встановленого порядку судово-ветеринарного дослідження підекспертного труп тварини дасть змогу оцінити стан порожнин тіла, кожного органа окремо й у їхньому взаємозв'язку, а також ділянок тіла. Оскільки судово-ветеринарний розтин супроводжується руйнуванням цілісності, то під час дослідження кожного органа спочатку оцінюють його форму, колір, розміри, консистенцію, фотографують їх зовнішній вигляд, а вже потім проводять розріз органів та оцінюють особливості внутрішньої будови, виявляють патологічні зміни, фотографують внутрішній вигляд. У разі порушення послідовності судово-ветеринарного розтину трупа можна втратити окремі цінні в експертному відношенні ознаки.

У процесі пізнання судово-ветеринарний експерт здійснює всебічний аналіз об'єкта дослідження, застосовуючи спеціальні знання у сфері судово-ветеринарної експертизи. Цілісне уявлення про складний об'єкт судово-ветеринарної експертизи дає змогу судовому експертові вийти на новий, більш високий рівень пізнання.

Якість висновку судово-ветеринарного експерта (як доказу за справою) за результатами дослідження наданих на експертизу матеріалів багато в чому

зумовлена точним і сумлінним дотриманням особою (органом), яка (який) призначила(-в) експертизу (залучила(-в) судового експерта), правил поведіння з об'єктами дослідження. Так, об'єкти судово-ветеринарного дослідження, що швидко псуються (наприклад, труп тварини), судовий експерт негайно оглядає та досліджує, а також фотографує та відеофіксує їх. Після огляду їх повертають особі (органу), від якої (якого) їх одержали.

Для гарантування достовірності матеріалів справи, наданих на проведення судово-ветеринарного дослідження, із метою запобігти ушкодженням або зміні властивостей об'єктів, якщо їхні габарити та властивості це дозволяють, передають судовому експерту в упакованому й опечатаному вигляді. В іншому разі суб'єкт призначення судово-ветеринарної експертизи (залучення експерта) до її проведення має забезпечити експертові безперешкодний доступ до місця знаходження об'єктів дослідження, гарантувати належність, достовірність і допустимість доказів експертного дослідження (зокрема, речових доказів: трупа тварини або підекспертної живої тварини, кормів, кормових добавок тощо).

Висновок експерта є належним доказом, якщо об'єкт містить інформацію про предмет доказування (ч. 1 ст. 85 КПК¹²¹; ч. 1 ст. 77 ЦПК¹²²; ч. 1 ст. 76 ГПК¹²³, ч. 1 ст. 73 КАС¹²⁴). Наприклад, якщо внаслідок ЖПТ їй завдано тяжких тілесних ушкоджень, то предметом

121 Кримінальний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

122 Цивільний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

123 Господарський процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

124 Кодекс адміністративного судочинства України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

доказування буде шкода, заподіяна здоров'ю тварини¹²⁵. Судово-ветеринарний експерт проводить клінічне судово-ветеринарне дослідження підекспертної тварини, установлює судово-ветеринарний діагноз і, посилаючись на «Правила ... визначення ступеня тяжкості шкоди»¹²⁶, визначає ступінь тяжкості тілесних ушкоджень. Об'єкти, які не стосуються предмета доказування, тобто обставин і фактів, що не мають значення для судово-ветеринарного дослідження, судовий експерт не досліджує і не посилається на них у висновку. Юридичний наслідок порушення вимог до належності доказів — визнання висновку судового експерта неналежним доказом і неприйняття його до розгляду судом (ст. 85 КПК¹²⁷, ч. 4 ст. 77 ЦПК¹²⁸, ч. 1 ст. 76 ГПК¹²⁹, ч. 4 ст. 73 КАС¹³⁰).

Висновок експерта є *допустимим доказом*, якщо дотримано правила зби-

рання, надання та дослідження об'єктів дослідження, тобто їх отримано в обумовленому законодавством порядку (ч. 1 ст. 86 КПК¹³¹, ч. 1 ст. 78 ЦПК¹³², ч. 2 ст. 77 ГПК¹³³). Наприклад, ЖПТ спричинило несумісні із життям тяжкі тілесні ушкодження, унаслідок чого тварина загинула. У цьому разі правоохоронні органи мають здійснити процесуальні заходи, спрямовані на відкриття кримінального провадження, огляд місця події, вилучення уповноваженою особою, яка проводить розслідування, трупа тварини, укладання постанови про призначення судово-ветеринарної експертизи, доправлення трупа у спеціалізовану експертну установу для проведення судово-ветеринарної експертизи¹³⁴. Юридичний наслідок порушення такого порядку — визнання висновку судового експерта неналежним доказом і неприйняття його до розгляду судом

125 Яценко І. В. Предмет судово-ветеринарної експертизи DOI: 10.24144/2307-3322.2022.73.55 (дата звернення: 01.02.2023).

126 Яценко І. В., Парилівський О. І. Правила судово-ветеринарного визначення

127 Кримінальний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

128 Цивільний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

129 Господарський процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

130 Кодекс адміністративного судочинства України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

131 Кримінальний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

132 Цивільний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

133 Господарський процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

134 Яценко І. В., Казанцев Р. Г. Порядок проведення судово-ветеринарної експертизи трупів тварин в секційній залі спеціалізованої експертної установи. *Ветеринарія, технології тваринництва та природокористування*. 2021. № 7. С. 179—191. DOI: 10.31890/vtpp.2021.07.28 (дата звернення: 01.06.2023) ; Yatsenko I. Theoretical justification and praxeological significance of the stages of expert research of a living animal. *Law. Human. Environment*. 2023. Vol. 14. No. 1. Pp. 107—131. DOI: 10.31548/law/1.2023.107 (дата звернення: 01.06.2023) ; Яценко І. В. ґносеологічна характеристика С. 70—111. DOI: 10.32353/khrife.1.2023.05 (дата звернення: 01.06.2023).

(ч. 1 ст. 86 КПК¹³⁵, ч. 1 ст. 78 ЦПК¹³⁶, ч. 2 ст. 77 ГПК¹³⁷, ч. 1 ст. 74 КАС¹³⁸).

Висновок експерта є *достовірним доказом*, якщо на його підставі можна встановити дійсні обставини справи (ст. 79 ЦПК¹³⁹, ст. 75 КАС¹⁴⁰) і якщо його (як доказ за справою) створено (отримано) за відсутності впливу, спрямованого на формування хибного уявлення про обставини справи, що мають значення для справи (ч. 1 ст. 78 ГПК¹⁴¹). До прикладу: за результатами судово-ветеринарної експертизи трупа тварини встановлено характер і локалізацію ушкодження, з'ясовано механізм і давність завдання травми, визначено предмет, яким заподіяно ушкодження, доведено причиново-наслідковий зв'язок між ушкодженням і настанням смерті тварини тощо. Отже, підекспертний труп тварини є матеріальним об'єктом, який зберіг на собі сліди правопорушення, використовуваний як доказ факту або обставин правопорушення, тобто він є речовим доказом відповідно до ч. 1 ст. 98 КПК¹⁴².

Висновок експерта є *достатнім доказом*, якщо він дає змогу дійти висновку про наявність або відсутність обставин справи, які належать до предмета доказування (ч. 1 ст. 80 ЦПК¹⁴³, ч. 1 ст. 76 КАС¹⁴⁴).

Підіб'ємо проміжні підсумки. Оскільки об'єктом судово-ветеринарної експертизи є об'єкт пізнання (гносеологічна категорія), то всі об'єкти судово-ветеринарної експертизи доцільно розподілити на матеріальні й матеріалізовані (*див. рис. 1*).

Виокремимо особливості об'єкта судово-ветеринарної експертизи:

- матеріальна природа, інформаційна роль;
- зв'язок установлюваних фактів із досліджуваною подією;
- річ, фрагмент реальності;
- тісний взаємозв'язок об'єкта і предмета експертного пізнання;
- відтворення об'єкта у свідомості суб'єкта;
- процесуальний статус (можливість використати отриману судовим експертом інформацію як доказ у судочинстві).

135 Кримінальний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

136 Цивільний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

137 Господарський процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

138 Кодекс адміністративного судочинства України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

139 Цивільний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

140 Кодекс адміністративного судочинства України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

141 Господарський процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

142 Кримінальний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

143 Цивільний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

144 Кодекс адміністративного судочинства України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

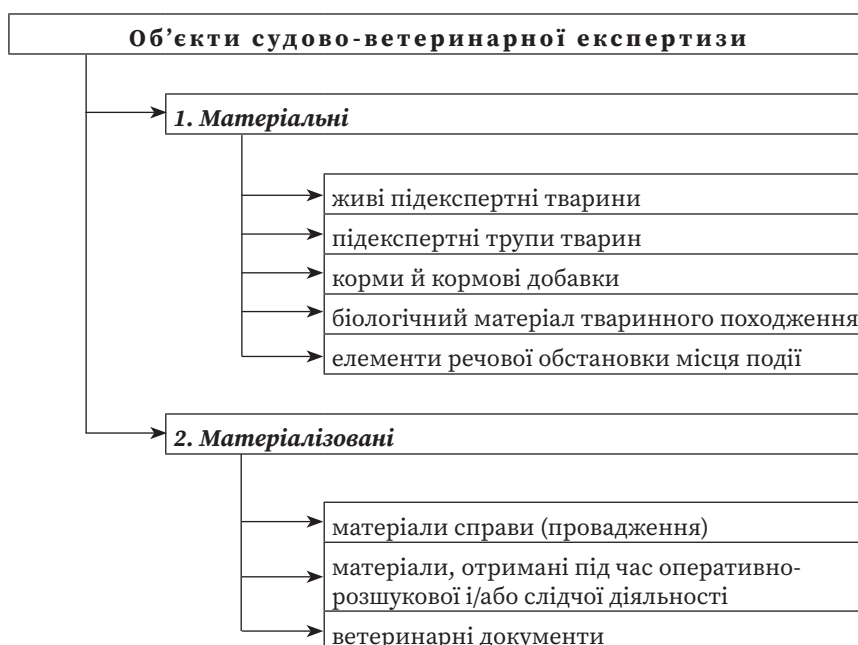

Рис. 1. Об'єкти судово-ветеринарної експертизи

Виокремимо в судово-ветеринарній експертизі три самостійні групи об'єктів:

- 1) основні (речові докази як предмети матеріального світу, що містять інформацію про обставини, які мають значення для справи (провадження)) — живі тварини, трупи тварин, корми тощо;
- 2) зразки для порівняльного дослідження;

3) довідкові матеріали (довідники, атласи, національні стандарти, інструкції, настанови тощо).

За результатами аналізу об'єктів судово-ветеринарних експертиз, проведених у Національному науковому центрі «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» упродовж 2019—2022 рр., ми склали табл. 1.

Таблиця

Динаміка об'єктів судово-ветеринарних досліджень у 2019—2022 рр.

Об'єкт дослідження	Рік	2019		2020		2021		2022	
		к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
Загальна кількість судово-ветеринарних експертиз		32	100	35	100	61	100	15	100
Живі тварини		13	40,6	11	31,4	3	4,9	4	26,7
Трупи тварин		19	59,4	24	68,6	58	95,1	11	73,3
Собаки	живі	11	31,4	8	22,9	1	1,6	4	26,7
	трупи	12	34,4	11	31,4	11	18,0	11	73,3

Завершення табл. 1

Об'єкт дослідження	Рік	2019		2020		2021		2022	
		к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
Коти	живі	2	6,25	3	8,6	2	3,3	—	—
	труп	7	21,9	9	25,7	1	1,6	—	—
Журавлі сірі, труп		—	—	—	—	45	73,9	—	—
Свині дикі, труп		—	—	—	—	1	1,6	—	—
Коні		—	—	—	—	—	—	—	—
Олені, труп		—	—	3	8,6	—	—	—	—
Лосі		—	—	—	—	—	—	—	—
Зайці, труп		—	—	1	—	—	—	—	—
Бджоли		—	—	*	—	—	—	—	—
Риба та інші гідробіоти		—	—	—	—	—	—	—	—

* Кількість досліджених бджіл не зазначаємо.

Динаміка об'єктів судово-ветеринарних досліджень у 2019—2022 рр. свідчить про збільшення їхньої кількості: 2020 р. (порівняно з 2019 р.) — на 9,4 %, а 2021 р. (порівняно з 2020 р.) — на 74,3 %. Започаткування 2019 р. за ініціативи Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» судово-ветеринарної експертизи в системі експертних установ Мініюсту України сприяло стрімкому розвитку теорії та праксеології цього виду судової експертизи, активному розробленню й ефективному застосуванню на практиці базових методик, алгоритмів проведення та методичних рекомендацій судово-ветеринарних досліджень. Унаслідок повномасштабної війни російської федерації проти України 2022 р. кількість таких експертиз стрімко зменшилася: на 24,6 % проти попереднього року та на 46,9 % порівняно з 2019 р.

Схарактеризуємо матеріальні й матеріалізовані об'єкти розглядуваного виду експертизи (зокрема, з позицій їх правового статусу) докладніше.

1. Матеріальні об'єкти судово-ветеринарної експертизи

1.1. Живі підекспертні тварини

Визначення понять «тварини», «гуманне поводження з тваринами» (далі — ГПТ) і «жорстоке поводження з тваринами» в українському законодавстві й у спеціальній науковій літературі багатоманітне.

У ст. 1 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» (далі — Закон «Про захист тварин...») наведено визначення поняття «тварини» і виокремлено їхні види¹⁴⁵. За Законом України «Про ветеринарну медицину» тварини — це «усі хребетні та безхребетні тварини, тобто живі істоти, які

¹⁴⁵ Про захист тварин від жорсткого поводження : Закон України від 21.02.2006 р. № 3447-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

відмінні від людини, але наділені чутливістю»¹⁴⁶. Про важливість чуттєвого сприйняття в аспекті захисту від ЖПТ також зауважують О. Гріненко й М. Мірошніченко¹⁴⁷.

У сучасному українському законодавстві юридична відповідальність за ЖПТ поширюється лише на хребетних тварин (риб, земноводних, плазунів, птахів і ссавців). Тварини є особливим об'єктом цивільних прав, на який поширюється правовий режим речі (ч. 1 ст. 180 Цивільного кодексу України¹⁴⁸, далі — ЦК), що передбачає виникнення права власності на такий об'єкт¹⁴⁹.

Поділяємо думку О. Устименка¹⁵⁰, що тварина — це неспоживча, рухома, неподільна річ, здатна реагувати на зовнішні подразники, з певними потребами для задоволення її існування, яка має товарні якості (ця властивість зумовлює правові особливості набуття, здійснення, межі реалізації та припинення речових прав на тварин¹⁵¹), тож В. Турська цілком доречно вважає тварин істотами, а не річчю¹⁵².

В абз. 2 ст. 1 Закону «Про захист тварин...» зазначено, що тваринами є «біологічні об'єкти, що відносяться до фауни: сільськогосподарські, домашні, дикі, у тому числі домашня і дика птиця, хутрові, лабораторні, зоопаркові, циркові»¹⁵³, що дає змогу виокремити різновиди тварин. Так, під домашніми тваринами законодавець розуміє собак, котів та інших тварин, які «протягом тривалого історичного періоду традиційно утримуються і розводяться людиною, а також тварин видів чи порід, штучно виведених людиною для задоволення естетичних потреб і потреб у спілкуванні, що <...> не мають життєздатних диких популяцій, які складаються з особин з аналогічними морфологічними ознаками та існують тривалий час у їх природному ареалі»¹⁵⁴. Ратифікована Україною Європейська конвенція про захист домашніх тварин містить дещо іншу дефініцію: «Під домашньою твариною мається на увазі будь-яка тварина, яку утримує чи збирається утримувати людина, зокрема

146 Про ветеринарну медицину : Закон України від 04.02.2021 р. № 1206-IX (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1206-20#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

147 Гріненко О. О., Мірошніченко М. П. Формування етичного ставлення до тварин: міжнародно-правовий та внутрішньодержавний аспекти. *Український часопис міжнародного права*. 2013. Спецвипуск: Міжнародно-правові стандарти поводження з тваринами та їх захисту і практика України. С. 12—14.

148 Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

149 Спектор О. М. Тварина як особливий об'єкт речових прав. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3 (9). С. 70—76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjuv_2015_3_15 (дата звернення: 01.06.2023).

150 Устименко О. А. Щодо можливості сприйняття тварини як суб'єкта цивільних прав: деякі загальнотеоретичні аспекти. *Форум права*. 2014. № 1. С. 497—501. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_1_87 (дата звернення: 01.06.2023).

151 Луц Д. М. Тварини як об'єкт цивільних правовідносин : дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2015. 231 с.

152 Турська В. Зміст та характеристика поняття «права тварин». *Evropský politický a právní diskurz*. 2015. Sv. 2. Vyd. 1. С. 181—187. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpol_2015_2_1_27 (дата звернення: 01.06.2023).

153 Про захист тварин від жорсткого поводження URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

154 Там само.

у своїй оселі для власного задоволення й товариства»¹⁵⁵.

Сільськогосподарськими тваринами в Законі «Про захист тварин...» названо тварин, «що утримуються та розводяться людиною для отримання продуктів і сировини тваринного походження» (абз. 5 ст. 1)¹⁵⁶, а дикими — тварин, «природним середовищем існування яких є дика природа, у тому числі ті, які перебувають у неволі чи напіввільних умовах» (абз. 3 ст. 1)¹⁵⁷, тому на них поширюються норми Закону «Про тваринний світ»¹⁵⁸. Крім того, у ст. 3 цього Закону деталізовано дефініцію «дикі тварини»: «Хордові, у тому числі хребетні (ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби та інші) і безхребетні (членистоногі, молюски, голкошкірі та інші) в усьому їх видовому і популяційному різноманітті та на всіх стадіях розвитку (ембріони, яйця, лялечки тощо), які перебувають у стані природної волі, утримуються у напіввільних умовах чи в неволі»¹⁵⁹.

Відповідальність за ЖПТ, зокрема з безпритульними («безпритульні тварини — домашні тварини, що залишилися

без догляду людини або утворили напіввільні угруповання, здатні розмножуватися поза контролем людини» — абз. 6 ст. 1 Закону «Про захист тварин...»¹⁶⁰), передбачено ст. 89 Кодексу України про адміністративні правопорушення¹⁶¹ (далі — КУпАП) і ст. 299 Кримінального кодексу України¹⁶² (далі — КК).

В абз. 7 ст. 1 Закону «Про захист тварин...» виокремлено ще одну категорію — експериментальна тварина («тварина, що використовується для проведення наукових дослідів, експериментів»)¹⁶³.

Гуманізація суспільства зумовила розроблення й ухвалення стандартів гуманного поводження з тваринами, зокрема, у ЦК: ст. 12 (відмова від права власності на тварину); ст. 180 (тварини як особливий об'єкт цивільних прав); ст. 340—342 (регулювання правовідносин щодо бездоглядної домашньої тварини); ст. 1187 (дикі звірі, службові собаки та собаки бійцівських порід як джерела підвищеної небезпеки)¹⁶⁴. Основні принципи захисту тварин від ЖПТ викладено у ст. 4 Закону «Про захист

155 Європейська конвенція про захист домашніх тварин : ратифік. Законом України від 18.09.2013 р. № 578-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/578-18#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

156 Про захист тварин від жорсткого поводження URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

157 Там само.

158 Про тваринний світ : Закон України від 13.12.2001 р. № 2894-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

159 Там само.

160 Про захист тварин від жорсткого поводження URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

161 Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

162 Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

163 Про захист тварин від жорсткого поводження URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

164 Цивільний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

тварин...»¹⁶⁵. Водночас до сьогодні надзвичайно актуальні питання гуманного ставлення до тварин і запобігання заподіяння тваринам невинуватих страждань або шкоди задля будь-якої мети, окрім самооборони або виживання¹⁶⁶.

Порушене українськими дослідниками питання правового розуміння дикого життя як стійкої цінності¹⁶⁷ законодавець поступово втілює в нормативно-правових актах, адже європейський вектор розвитку України потребує закріплення європейських цінностей (зокрема, концептуального вчення про благополуччя тварин) на законодавчому рівні¹⁶⁸, а правовий статус тварин зрештою посів одне з цільних місць у загальнонаціональному дискурсі. На жаль, даних наукових експериментів замало для розв'язання проблем ГПТ, а українське законодавство у цьому сенсі потребує суттєвих змін¹⁶⁹.

У ст. 1 Закону «Про захист тварин...» наведено основні визначення діянь у поводженні із тваринами (ГПТ і ЖПТ, етва-

назія, тілесне ушкодження, утримання в домашніх умовах та ін.)¹⁷⁰. Протилежним ГПТ є ЖПТ — «знуцання над тваринами, у тому числі безпритульними, що спричинило їх мучення, завдало їм фізичного болю, страждань, у тому числі спричинило тілесні ушкодження, каліцтво чи загибель, нацьковування тварин одна на одну та на інших тварин, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів, залишення тварин напризволяще, а також інші порушення правил утримання, поводження та транспортування тварин» і жорстоке умертвіння тварин — «умертвіння тварин без застосування знеболюючих засобів, що запобігають відчуттю тваринами болю і страху» (абз. 14 і 9 ст. 1 Закону «Про захист тварин...» відповідно)¹⁷¹.

Варто зауважити, що в законодавчих актах України дефініцію «ЖПТ» змінювали вже кілька разів. Ми запропонували власне тлумачення: **ЖПТ** — це «суспільно-небезпечне, протиправне, винне, каране, умисне, передбачене кримінальним законодавством діяння суб'єкта

165 Про захист тварин від жорсткого поводження URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

166 Зубченко Н. И. К вопросу о соотношении понятий «благополучие животных» и «защита животных от жестокого обращения» в международном праве. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 52. С. 135—145. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2014_52_17 (дата звернення: 01.06.2023).

167 Zapara S. I., Fotina H. A., Klochko A. M., Fotina T. I., Yatsenko I. V. Revisiting Legal Understanding of Wild Life as a Sustainable Value. The Case of Ukraine. *Journal of Environmental Management and Tourism*. 2019. Vol. 10. Is. 1 (33). Pp. 14—21. DOI: 10.14505/jemt.v10.1(33).02 (дата звернення: 01.06.2023).

168 Yatsenko I. V., Zapara S. I., Zon G. A., Ivanovskaya L. B., Klochko A. M. Animal Rights and Protection against Cruelty in Ukraine. *Ibid.* 2020. Vol. 11. Is. 1 (41). Pp. 91—103. DOI: 10.14505/jemt.11.1(41).11 (дата звернення: 01.06.2023); Яценко І. В., Ключев О. М., Угровецький О. П., Сімакова-Сфремян Е. Б., Дереча Л. М., Смирнов Г. В., Недосеков В. В., Парилівський О. І. Забезпечення благополуччя тварин, що використовуються для наукових цілей, та їх захист від жорсткого поводження в правовому полі Європейського Союзу і України. *German International Journal of Modern Science*. 2021. № 6 (2). С. 57—66. DOI: 10.24412/2701-8369-2021-6-2-57-66 (дата звернення: 01.06.2023).

169 Yatsenko I. V., Zapara S. I., Zon G. A., Ivanovskaya L. B., Klochko A. M. Op. cit. DOI: 10.14505/jemt.11.1(41).11 (дата звернення: 01.06.2023).

170 Про захист тварин від жорсткого поводження URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

171 Там само.

злочину, яке полягає в умисному посяганні на встановлений порядок утримання та поводження з тваринами шляхом безжалісного знущання над тваринами із застосуванням жорстоких методів чи з хуліганських мотивів або нацьковування тварин одна на одну, вчинене з хуліганських або корисних мотивів, що спричинило ушкодження чи інший розлад здоров'я, каліцтво чи смерть тварини»¹⁷². Уважаємо, що запропоноване нами визначення сприятиме розробленню та впровадженню в судово-експертну практику методик визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної тварині, визначення каліцтва тварини, судово-ветеринарної експертизи трупів тварин, на що сьогодні ми спрямовуємо наші зусилля.

Оскільки специфіка правового регулювання суспільних відносин щодо тварин зачіпає багато моральних аспектів, то на них варто зважати в практиці юриспруденції, адже тварини є живими

істотами, мають почуття, волю, фізіологічні потреби тощо¹⁷³.

На жаль, ЖПТ як асоціальне явище можливе в будь-якій сфері людської діяльності, пов'язаній із тваринами. Наприклад, В. Турська так розподіляє типові форми ЖПТ за сферами людської діяльності: сімейно-побутова, сільсько-господарська, дослідницька, мисливська, розважально-видовищна, комунальна та ін.¹⁷⁴

Вітчизняний законодавець криміналізував ЖПТ 1988 р.¹⁷⁵, коли доповнив тогочасний КК Української РСР ст. 207-1¹⁷⁶, окресливши форми виявлення ЖПТ¹⁷⁷.

Поняття ЖПТ до сьогодні залишається дискусійним. Так, С. Денисов і В. Макаров¹⁷⁸ вважають його злочином проти моральності, а О. Шуміло називає злочинною жорстокістю, різновидом «агресивної поведінки, яка завдає великої шкоди жертві і здійснюється без переживання відчуттів співчуття та жалю з боку суб'єкта такої поведінки»¹⁷⁹.

172 Яценко І., Бобрицька О., Парилівський О., Криворотько Р., Ключев О., Сімакова-Єфремян Е., Дереча Л., Запара С. Благополуччя домашніх непродуктивних тварин та їх захист від жорстокого поводження в правовому полі України. *Біобезпека, захист та благополуччя тварин* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 27.05.2021). Київ, 2021. С. 133.

173 Коробко І. Міжнародно-правові стандарти захисту домашніх тварин від жорстокого поводження. *Український часопис міжнародного права*. 2013. Спецвипуск: *Міжнародно-правові стандарти поводження з тваринами та їх захисту і практика України*. С. 70—74.

174 Турська В. О. Поняття «тварини» в українському законодавстві. *Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України* : мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15—16.06.2015) : у 2 т. Т. 2. Одеса, 2015. С. 64—66.

175 Головка І. А. Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 20 с.

176 Про кримінальну відповідальність за жорстоке поводження з тваринами : Указ Президії ВР УРСР від 29.04.1988 р. № 5822-XI (утрат. чин.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5822-11/ed19880429#Text> (дата звернення: 01.06.2023) ; Кримінальний кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки від 28.12.1960 р. (утрат. чин.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-05/ed19960712#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

177 Александренко В. В. Поняття та способи жорстокого поводження з тваринами. *Юридична наука*. 2015. № 6. С. 116—120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2015_6_16 (дата звернення: 01.06.2023).

178 Денисов С. Ф., Макаров В. О. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти моральності : монографія. Чернігів, 2017. 328 с.

179 Шуміло О. О. Кримінологічна характеристика та запобігання жорстокому поводженню з тваринами : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 206 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/13754/1/Shymilo_diss_2016.pdf (дата звернення: 01.06.2023).

Заслугує на увагу визначення Т. Синоверської, за яким ЖПТ — це «умисне, безжальне діяння, або їх комплекс, яке спрямоване проти тварини і характеризується такими методами впливу на організм, у результаті яких заподіюється шкода життю, здоров'ю тварини, та яке вчиняється з хуліганських чи корисливих мотивів»¹⁸⁰.

За ЖПТ, яке завдало тваринам фізичного болю і/або страждань, «але не призвело до тілесних ушкоджень, каліцтва чи загибелі, залишення тварин напризволяще, а також інші порушення правил утримання та поводження з тваринами» (ст. 89 КУпАП)¹⁸¹, передбачено адміністративну відповідальність¹⁸². Якщо ЖПТ спричинило тілесні ушкодження, каліцтво або навіть смерть тварини, настає кримінальна відповідальність (ст. 299 КК)¹⁸³. Оскільки різні за характером тілесні ушкодження завдають різної шкоди здоров'ю та життю тварини, ми виокремили три ступеня тяжкості такої шкоди (тяжкий, середній і легкий)¹⁸⁴

і вважаємо за доцільне визначати їх за «Методикою судово-ветеринарної експертизи трупів тварин»¹⁸⁵, розробленою за участі автора цієї наукової праці.

Кримінальна відповідальність за ЖПТ можлива за наявності однієї з двох ознак: застосування жорстоких методів¹⁸⁶ або хуліганського мотиву діяння¹⁸⁷.

У «Науково-практичному коментарі Кримінального кодексу України»¹⁸⁸ пояснено, що ЖПТ полягає в застосуванні до тварин особливо болючих катувань і тортур, зокрема: спалювання живцем; обливання кислотою або лугом; навмисне отруєння; моріння голодом і/або спрагою; ламання кінцівок; удушення; нацьковування тварин одна на одну та ін., унаслідок чого тварина(-и) зазнає(-ють) істотних страждань.

1.2. Підекспертні трупи тварин

Трупом є мертве тіло тварини. Не кожен труп тварини є об'єктом судово-ветеринарної експертизи. Об'єктом судово-ветеринарної експертизи є трупи тварин, які загинули насильницькою

180 Синоверська Т. І. Міжнародне та національне законодавство у сфері захисту тварин від жорстокого поводження. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 260. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2019_1_56 (дата звернення: 01.02.2023).

181 Кодекс України про адміністративні правопорушення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

182 Турська В. О. Прогалини у регулюванні адміністративної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. *Правове життя сучасної України* : мат-ли Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу (Одеса, 16–17.05.2014) : у 2 т. Т. 1. Одеса, 2014. С. 68–71.

183 Кримінальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

184 Яценко І. В., Париловський О. І. Правила судово-ветеринарного визначення

185 Яценко І. В., Казанцев Р. Г. Методика судово-ветеринарної експертизи трупів тварин. Харків, 2022. 336 с.

186 Яценко І. В., Париловський О. І., Коломоець Д. К. Обґрунтування питань, що ставляться в ухвалі суду та постанові слідчого при призначенні судово-ветеринарної експертизи трупа тварини з ознаками насильницької смерті від жорстокого поводження. *Ветеринарія, технології тваринництва та природокористування*. 2019. № 4. С. 194. DOI: 10.31890/vtp.2019.04.34 (дата звернення: 01.06.2023).

187 Калмиков Д. О., Данилевський А. О. Кримінальна та адміністративна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами : монографія. Луганськ, 2012. 616 с. ; Александренко В. В. Зазнач. твір. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2015_6_16 (дата звернення: 01.06.2023).

188 Ануфрієв М. І., Дубенко О. І., Золотарьова М. К. та ін. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. І. М. Копотуна. Київ, 2023. С. 576–577.

(зокрема, через ЖПТ або ненавмисне отруєння) або раптовою смертю, за нез'ясованих обставин, а також трупів тварин не встановленої належності, частини трупів тварин, ексгумовані трупи, трупи риб і трупи бджіл за їх мору¹⁸⁹. За допомогою судово-ветеринарного дослідження трупів тварин (яке слід здійснювати у секційній залі спеціалізованої експертної установи відповідно до «Методики судово-ветеринарної експертизи трупів тварин»¹⁹⁰) визначають причину смерті, давність її настання, причиново-наслідковий зв'язок між виявленими тілесними ушкодженнями та смертю тварини тощо¹⁹¹.

1.3. Корми й кормові добавки

Згідно з ч. 1 ст. 1 Закону України «Про безпечність та гігієну кормів» кормом є *«будь-яка речовина або продукт, включаючи кормові добавки, перероблені, частково перероблені чи неперероблені, призначені для годування тварин»* (п. 25)¹⁹², а кормовими добавками — *«речовини, мікроорганізми або суміші, інші ніж кормовий матеріал або премікси, які спеціально додаються до корму або води з метою виконання однієї чи декількох з таких функцій: задоволення поживних потреб тварин, забезпечення сприятливого впливу на характеристики кормів, продуктів тваринного походження, екологічні наслідки тваринницької діяльності, продуктивність та*

благополуччя тварин, зокрема шляхом впливу на шлунково-кишкову флору та засвоюваність кормів чи колір декоративних рибок та птахів, здійснення кокцидіостатичної чи гістомоностатичної дії» (п. 29)¹⁹³. Своєю чергою, у ст. 16 цього Закону кормові добавки розподілено за функційним призначенням і характеристиками (технологічні; сенсорні; поживні; зоотехнічні; кокцидіостатики та гістомоностатики) і виокремлено у функційні групи¹⁹⁴.

Корми й кормові добавки стають об'єктами судово-експертного (судово-ветеринарного і/або судово-хімічного, судово-товарознавчого) дослідження за потреби:

- з'ясувати їхню небезпечність (у разі порушення технології виготовлення, зберігання, обігу, реалізації, правил маркування), здатну спричинити розлад здоров'я тварин і/або людей, які споживають продукцію тваринництва. Критеріями безпечності є наявність або відсутність: мікроорганізмів (бактерій, вірусів, мікроскопічних патогенних грибів) і їхніх токсинів, радіонуклідів, пестицидів, нітратів і нітритів, важких металів, генетично-модифікованих об'єктів, паразитів тощо¹⁹⁵;

189 Яценко І. В., Казанцев Р. Г. Порядок проведення судово-ветеринарної експертизи ... DOI: [10.31890/vtpp.2021.07.28](https://doi.org/10.31890/vtpp.2021.07.28) (дата звернення: 01.06.2023).

190 Їх же. Методика судово-ветеринарної експертизи ...

191 Яценко І. В. Проблеми укладання уповноваженою особою постанови про призначення судово-ветеринарної експертизи та шляхи їх вирішення. *Форум Права*. 2022. Вип. 73. № 2. С. 11–12. DOI: [10.5281/zenodo.6471059](https://doi.org/10.5281/zenodo.6471059) (дата звернення: 01.06.2023).

192 Про безпечність та гігієну кормів : Закон України від 21.12.2017 р. № 2264-VIII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2264-19#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

193 Там само.

194 Там само.

195 Яценко І. В. Проблеми укладання ... С. 14–15. DOI: [10.5281/zenodo.6471059](https://doi.org/10.5281/zenodo.6471059) (дата звернення: 01.06.2023).

- виявити їхню фальсифікацію (навмисну заміну високоцінних і високопоживних кормових інгредієнтів менш цінними й малопоживними, або порушення вимог до маркування (наприклад, заміна (у сухих або вологих кормах для непродуктивних тварин) свинини (яловичини) м'ясом птиці або м'яса соєвим білком (якісна фальсифікація), не позначення у маркуванні наявних сторонніх складників (інформаційна фальсифікація) тощо)¹⁹⁶;
- визначити їхній склад для з'ясування відповідності / невідповідності нормативним документам (рецептурі)¹⁹⁷.

1.4. Біологічний матеріал тваринного походження

Біологічні об'єкти тваринного походження найчастіше стають об'єктами комплексних судових експертиз (наприклад, судово-ветеринарної та судово-біологічної; судово-ветеринарної, судово-біологічної та судово-балістичної; судово-ветеринарної та судової генетично-молекулярної; судово-ветеринар-

ної, судово-біологічної та судово-трасологічної¹⁹⁸), під час яких фахівці досліджують внутрішні органи, кістки скелета, сліди крові, сперми, виділень, блювотні маси, ембріони, відчленовані частини туші або трупа тварини, скелетовані трупи, зольні залишки тварини, похідні шкірних покривів тваринного походження (волосся¹⁹⁹, пір'я, луска тощо) живих підекспертних тварин, а також підекспертних трупів тварин.

Вилучення й доправлення об'єктів судово-ветеринарної експертизи для лабораторних досліджень здійснюють згідно з «Порядком вилучення об'єктів судово-ветеринарної експертизи з трупа тварини і надсилання їх для лабораторних досліджень»²⁰⁰ (п/п. 2.4.1 «Правил судово-ветеринарної експертизи трупів тварин»²⁰¹).

Біологічний матеріал тваринного походження стає об'єктом комплексного судово-експертного дослідження в разі потреби встановити його належність конкретній тварині або тваринам певного зоологічного виду чи класу²⁰², самиці або самцеві, окремих фрагментів одному цілому, а також крові тварині певного виду й визначити вік тварини

196 Яценко І. В. Проблеми укладання С. 14—15. DOI: 10.5281/zenodo.6471059 (дата звернення: 01.06.2023).

197 Там само.

198 Грошева О. Ю. Зазнач. твір.

199 Ahmed Ya. A., Ali S., Ghallab A. Hair histology as a tool for forensic identification of some domestic animal species. *EXCLI Journal*. 2018. Vol. 17. Pp. 663—670. DOI: 10.17179/excli2018-1478 (дата звернення: 01.02.2023).

200 Яценко І. В., Казанцев Р. Г. Порядок вилучення об'єктів судово-ветеринарної експертизи з трупа тварини і надсилання їх для лабораторних досліджень : метод. рек. Харків, 2021. 55 с.

201 Їх же. Правила судово-ветеринарної експертизи

202 Яценко І. В., Головко Н. П., Кириченко В. М., Балинян Т. Є., Богатко Н. М., Букалова Н. В., Сердюков Я. К. Експертний випадок дослідження фрагментів тіла лося європейського (*Alces alces* L.) за матеріалами досудового розслідування кримінального провадження щодо браконьєрства. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини*. 2017. Вип. 35. Т. 1. Ч. 2. С. 115—126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pzvm_2017_35%282.1%29__28 (дата звернення: 01.02.2023).

(наприклад, за станом зубів або кістокми скелета)²⁰³ та ін.

Зауважимо, що відповідно до «Правил судово-ветеринарної експертизи трупів тварин» вилучений під час судово-ветеринарного розтину біологічний матеріал судово-ветеринарний експерт може спрямувати до акредитованої лабораторії для проведення мікробіологічних, токсикологічних, гістологічних, хімічних тощо досліджень разом із супровідним документом²⁰⁴.

1.5. Елементи речової обстановки місця події

Елементами речової обстановки місця події є труп тварини (його частини) або жива постраждала тварина; сліди крові, слини, шерсті, волосся, мозкової речовини й інші сліди біологічного походження; шкура; кісткові залишки; окремі внутрішні органи; знаряддя завдання травми та ін. Для огляду елементів речової обстановки місця події і/або трупа тварини на допомогу особі, що здійснює досудове розслідування (із метою послідовного, правильного та науково обґрунтованого огляду місця події й огляду, вилучення, пакування та маркування об'єктів, для усного висловлювання попередньої думки про характер і давність утворення виявлених травм, припущень про знаряддя завдання травм, а також щодо інших питань ветеринарного характеру, які виникають в уповноваженої особи, що проводить розслідування, а також для допомоги у грамотному фіксуванні результатів цього огляду в протоколі), залучають

фахівця ветеринарної медицини (судово-ветеринарного експерта)²⁰⁵.

Результати такого дослідження елементів речової обстановки місця події, пов'язаної із твариною, дають змогу особі, яка проводить досудове розслідування, досконаліше з'ясувати механізм події правопорушення, створити уявлення про знаряддя травми та спосіб скоєння злочину, учинити інші необхідні слідчі дії, а згодом сприятимуть виявленню правопорушника.

2. Матеріалізовані об'єкти судово-ветеринарної експертизи

Окремою групою об'єктів судово-ветеринарних досліджень є матеріалізовані об'єкти, що містять відомості, зафіксовані в матеріалах справи (провадження) та інших носіях інформації.

2.1. Матеріали справи (провадження)

Матеріали справи (провадження) є основним матеріалізованим об'єктом судово-ветеринарної експертизи в разі її проведення за матеріалами справи й додатковим об'єктом — у разі проведення судово-ветеринарної експертизи матеріальних об'єктів (живої підекспертної тварини, підекспертного трупа тварини, кормів і кормових добавок для тварин, ветеринарних лікарських засобів тощо).

2.2. Матеріали, отримані під час оперативно-розшукової і/або слідчої діяльності

До матеріалів справи (провадження) належать матеріали, отримані під час оперативно-розшукової і/або слідчої

203 Абузнайд Карем Р. С. Судово-ветеринарні критерії визначення віку і статі великої рогатої худоби молочного напрямку продуктивності за морфологічними особливостями носомозкового відділу черепа : автореф. дис. ... канд. вет. наук. Харків, 2016. 24 с.

204 Яценко І. В., Казанцев Р. Г. Правила судово-ветеринарної експертизи ...

205 Яценко І. В. Проблеми використання спеціальних ветеринарних знань під час огляду трупа тварини на місці події та шляхи їх вирішення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 485—505. DOI: [10.32782/2524-0374/2023-1/114](https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/114) (дата звернення: 01.02.2023).

діяльності (протоколи огляду місця події та допиту свідків і потерпілих; схеми, фото- і відеодокументи, відео- і фонограми; висновки первинних судових експертиз). Судово-ветеринарний експерт досліджує або оригінали документів, що містяться у справі (провадження), або належно засвідчені копії цих документів, якщо їх надано експертові окремо без справи (провадження). Такі документи (копії документів) мають бути прошиті та пронумеровані.

Дослідження матеріалів справи (провадження), зокрема ветеринарних документів, дасть змогу судово-ветеринарному експертові правильно оцінити предмети речового доказу під час огляду місця події або місця виявлення трупа тварини; визначити механізм і давність утворення тілесних ушкоджень, заподіяння каліцтва, настання смерті тварини; поставити судово-ветеринарний діагноз; відповісти на питання, чи могла тварина зазнати конкретних ушкоджень за умов і в час, які зазначено у процесуальному документі про призначення судово-ветеринарної експертизи.

2.3. Ветеринарні документи

Ветеринарні документи є надзвичайними для проведення судово-ветеринарної експертизи, оскільки містять основну і/або додаткову інформацію для обґрунтованого й об'єктивного встановлення фактичних даних та обставин, що мають значення для справи (провадження), у зв'язку із чим ми виокремили їх як особливу групу об'єктів дослідження. До ветеринарних документів належать протоколи патологоанатомічного розтину трупів тварин; акти епізоотичного обстеження господарства; журнали реєстрації та лікування хворих тварин; історія хвороби тварини; витяг з амбулаторної картки хворої тварини; результати лабораторних досліджень

біологічних рідин організму (крові, сечі, жовчі, калу, шлункового соку тощо); результати лабораторного бактеріологічного, вірусологічного, мікологічного дослідження біологічного матеріалу та клінічних діагностичних досліджень (наприклад, висновок ультразвукового та протоколи електрокардіологічного, патоморфологічного, рентгенологічного (томографічного), гістологічного досліджень тощо); журнал видачі ветеринарних документів; експлуатаційний дозвіл та ін.

Ветеринарні документи є матеріалізованими об'єктами судово-ветеринарної експертизи як основний матеріал (у разі проведення судової експертизи за матеріалами справи) і додатковим об'єктом дослідження (у разі судово-ветеринарної експертизи матеріальних об'єктів: живої підекспертної тварини, підекспертного трупа тварини). Вони допомагають судово-ветеринарному експертові правильно й у динаміці оцінити повноту та своєчасність проведення діагностичних досліджень, надання ветеринарної допомоги хворим тваринам, правильність організації оздоровчих і профілактичних заходів за епізоотій (наприклад, африканської чуми свиней, чуми великої рогатої худоби, грипу птиці тощо).

Судово-ветеринарний експерт доходить висновку про об'єкти експертизи за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому вивченні таких об'єктів за комплексом результатів досліджень: клінічного (патоморфологічного) і лабораторних (біологічного матеріалу — крові, сечі, калу, сперми, шлункового соку, жовчі тощо), оцінюючи кожний об'єкт окремо, а також сукупно й у взаємозв'язку (якщо на експертизу надано кілька об'єктів). Наприклад, у разі настання смерті

тварини від отруєння об'єктами судово-експертного дослідження стануть труп тварини та корми й вода, які споживала підекспертна тварина.

Висновки

Поняття «об'єкт експертизи» є одним із фундаментальних елементів судової експертології, який має найтісніший зв'язок із предметом експертного дослідження, окреслює можливості судово-експертної діяльності та впливає на обрання методів, способів і засобів експертного пізнання й на спосіб укладання висновку судового експерта. Ми запропонували авторське формулювання дефініції «об'єкт експертизи» для судово-ветеринарного дослідження.

Об'єктами судово-ветеринарного дослідження є матеріальні та матеріалізовані джерела інформації про подію правопорушення, закріплені в матеріалах кримінального провадження або матеріалах справи, які судовий експерт усебічно, повно, об'єктивно й безпосередньо досліджує під час проведення судово-ветеринарної експертизи на основі спеціальних знань у межах предмета експертного дослідження, застосовуючи взаємопов'язаний комплекс методів, способів і засобів для розв'язання діагностичних та ситуаційних експертних завдань, поставлених у процесуальному документі про призначення судово-ветеринарної експертизи (залучення судового експерта).

Системна єдність об'єкта судово-ветеринарної експертизи дає змогу дослідити систему його характеристик завдяки обумовленому комплексу ознак. Для визначення механізму об'єктивного розв'язання експертних завдань у категоричній формі з максимальним збереженням об'єктів судово-ветеринарної експертизи важливо правильно органі-

зувати алгоритм проведення конкретної експертизи на основі апробованих методик для судово-ветеринарного дослідження різних груп її об'єктів — матеріальних і матеріалізованих.

Матеріальними об'єктами судово-ветеринарної експертизи є живі підекспертні тварини; підекспертні трупи тварин; корми й кормові добавки; біологічний матеріал тваринного походження (внутрішні органи, кістки скелета, сліди крові, сперми, виділень, блювотні маси, ембріони, відчленовані частини туші або трупа тварини, скелетовані трупи, зольні залишки тварини, похідні шкірних покривів тваринного походження (волосся, пір'я, луска та ін.), шматки хутра та шкіри тощо); елементи речової обстановки місця події. До **матеріалізованих об'єктів судово-ветеринарної експертизи** належать матеріали справи (провадження); матеріали, отримані під час оперативно-розшукової і/або слідчої діяльності (протоколи, схеми, фото- і відеодокументи, відео- і фонограми); ветеринарні документи (протоколи патологоанатомічного розтину трупів тварин, акти епізоотичного обстеження господарства, журнали реєстрації та лікування хворих тварин, журнал видачі ветеринарних документів, експлуатаційний дозвіл та ін.).

Усі об'єкти судово-ветеринарної експертизи є джерелом відомостей, за допомогою яких судовий експерт з'ясовує факти й обставини, що складають предмет експертизи. Об'єкт судово-ветеринарної експертизи дає змогу в розгалуженій предметній сфері виокремити термінологію, методологію, інформаційне наповнення та забезпечує системну єдність, а завдяки сукупності спеціальних знань — укласти висновок судового експерта з відповідями на ті питання, за розв'язання яких раніше не бралися навіть досвідчені фахівці.

Предметом наших наступних наукових розвідок і публікацій за їх результатами плануємо зробити особливості застосування спеціальних ветеринарних знань під час розслідування правопорушень та інтегрування спеціальних ветеринарних знань у комплексні судово-експертні дослідження.

Legal Status and Epistemological Characteristics of Forensic Veterinary Science Objects

Ivan Yatsenko

This research paper purpose is to reveal the legal status and provide the epistemological characteristics of objects of forensic veterinary science. General specific research methods were used to achieve the goal. For the first time, the definition of "objects of forensic veterinary research" was formulated as material and materialized sources of information about the crime, that forensic expert comprehensively, completely, objectively and directly investigates while forensic veterinary examination based on specific expertise using mutual complex of methods and means for solving diagnostic and situational expert tasks set in the procedural document on the appointment of forensic veterinary examination (forensic expert recruitment). It is argued that tangible objects of forensic veterinary examination are live examinee animals and examinee carcasses of animals, feed and feed supplements, biological material of animal origin and elements of physical environment of the scene, and material objects are case materials (proceedings) and materials obtained during operative search and/or investigative activities (reports of inspection of the scene, diagrams, photo and video documents, etc.), veterinary documents (protocols of the pathological autopsy of animal corpses, acts of farm epizootic inspection, logs of registration and treatment of sick animals and issuance of veterinary documents, medical history and an extract from the animal's outpatient card,

the results of laboratory tests of biological body fluids (blood, urine, bile, feces, gastric juice, etc.) and bacteriological, virology, mycology tests of biological material, clinical diagnostic tests, operating permit, etc.).

Keywords: forensic science activity; definition of objects of forensic veterinary research; theory, legal status, epistemological characteristics of forensic veterinary examination; tangible and materialized objects of forensic veterinary research.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному чи некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішеннях про публікацію чи підготовку рукопису.

Учасники

Автор зробив свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

References

- Abay, Z., Bezabeh, A., Gela, A., Tassew, A. (2023). Evaluating the Impact of Commonly Used Pesticides on Honeybees (*Apis mellifera*) in North Gonder of Amhara Region, Ethiopia. *Journal of Toxicology*. Art. 2634158. DOI: [10.1155/2023/2634158](https://doi.org/10.1155/2023/2634158).
- Abuznaid Karem, R. S. (2016). *Sudovo-veterynarni kryterii vyznachennia viku i stati velykoi rohatoi khudoby molochnoho napriamu produktyvnosti za morfolohichnymy osoblyvostiamy nosomozkovoho viddilu cherepa* [Forensic veterinary criteria for determining the age and sex of dairy cattle in the direction of productivity according to the morphological features of the

- nasopharynx of the skull]: avtoref. dys. ... kand. vet. nauk. Kharkiv [in Ukrainian].
- Ahmed, Ya. A., Ali, S., Ghallab, A. (2018). Hair histology as a tool for forensic identification of some domestic animal species. *EXCLI Journal*. Vol. 17. DOI: [10.17179/excli2018-1478](https://doi.org/10.17179/excli2018-1478).
- Aleksandrenko, V. V. (2015). Poniattia ta sposoby zhorstokoho povodzhennia z tvarynamy [Concepts and methods of animal cruelty]. *Yurydychna nauka*. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2015_6_16 [in Ukrainian].
- Anufriev, M. I., Dubenko, O. I., Zolotarova, M. K. ta in. (2023). *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy* [Scientific and Practical Commentary of the Criminal Code of Ukraine] / za zah. red. I. M. Kopotuna. Kyiv [in Ukrainian].
- Benayache, N.-Ya., Afri-Mehennaoui, F.-Z., Kherief-Nacereddine, S., Vo-Quoc, B., Hushchyna, K., Nguyen-Quang, T., Bouaïcha, N. (2022). Massive fish death associated with the toxic cyanobacterial *Planktothrix* sp. bloom in the Béni-Haroun Reservoir (Algeria). *Environmental Science and Pollution Research International*. Vol. 29. Is. 53. DOI: [10.1007/s11356-022-21538-7](https://doi.org/10.1007/s11356-022-21538-7).
- Bondarenko, O. O. (2013). Obiekt i predmet sudovoi ekspertyzy u kryminalnomu sudochynstvi [Object and subject of forensic examination in criminal proceedings]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo universytetu im. V. N. Karazina*. № 1082. Seria «Pravo». Vyp. 16. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2480?locale-attribute=uk> [in Ukrainian].
- Chvankin, S. A. (2021). Kompiuternotekhnichna ekspertyza u tsyvilnomu sudochynstvi [Computer forensic science in civil proceedings]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*. № 1. DOI: [10.32840/pdu.2021.1.7](https://doi.org/10.32840/pdu.2021.1.7) [in Ukrainian].
- Dautartas, A., Kenyhercz, M. W., Vidoli, G. M., Jantz, L. M., Mundorff, A., Steadman, D. W. (2018). Differential Decomposition Among Pig, Rabbit, and Human Remains. *Journal of Forensic Sciences*. Vol. 63. Is. 6. DOI: [10.1111/1556-4029.13784](https://doi.org/10.1111/1556-4029.13784).
- Denysov, S. F., Makarov, V. O. (2017). *Kryminalno-pravovi sanktsii ta yikh zastosuvannia za zlochyny proty moralnosti* [Criminal sanctions and their application for crimes against morality]: monohrafiia. Chernihiv [in Ukrainian].
- Díaz-Delgado, J., Fernández, A., Sierra, E., Sacchini, S., Andrada, M., Vela, A. I., Quesada-Canales, Ó., Paz, Ya., Zucca, D., Groch, K., Arbelo, M. (2018). Pathologic findings and causes of death of stranded cetaceans in the Canary Islands (2006–2012). *PLOS ONE*. Vol. 13. Is. 10:e0204444. DOI: [10.1371/journal.pone.0204444](https://doi.org/10.1371/journal.pone.0204444).
- Doelling, Ch. R., Cronin, K. A., Ross, St. R., Hopper, L. M. (2021). The relationship between personality, season, and wounding receipt in zoo-housed Japanese macaques (*Macaca fuscata*): A multi-institutional study. *American Journal of Primatology*. Vol. 83. Is. 12. E23332. DOI: [10.1002/ajp.23332](https://doi.org/10.1002/ajp.23332).
- Dufeniuk, O. M. (2018). *Ekspertyza u kryminalnomu provadzhenni za zakonodavstvom Ukrainy ta Polshchi: porivnialne doslidzhennia* [Expertise in criminal proceedings under the legislation of Ukraine and Poland: comparative research]: monohrafiia. Lviv. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3601/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%20%D0%94%D1%83%D1%84%D0%B5%D0%BD%D1%8E%D0%BA%20%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82%20%D0%925-28.10.pdf> [in Ukrainian].
- Dzhavadov, F. M. (2000). *Kontseptualni osnovy rozvytku sudovoi ekspertyzy v suchasnykh umovakh* [Conceptual foundations for the development of forensic examination in modern conditions]: avtoref. dys.... kand. yuryd. nauk. Kyiv URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/16795> [in Ukrainian].
- Fedorenko, V. L., Chernenchenko, O. M., Holikova, O. V. (2019). Naukovi tvory yak obiekty sudovoi ekspertyzy z pytan intelektualnoi vlasnosti: heneza, poniattia ta kvalifikuiuchi oznaky [Research papers as objects of forensic examination on intellectual property issues: genesis, concepts and qualifying signs]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho*

- upravlinnia. № 4 (6). DOI: 10.32689/2617-9660-2019-4(6)-11-24 [in Ukrainian].
- Fedorenko, V. L., Holikova, O. V. (2018). Literaturni tvory naukovo kharakteru yak obiekty avtorskoho prava: poniattia ta klasyfikatsiia [Literary works of a scientific nature as objects of copyright: concept and classification]. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*. Vyp. 63. URL: <https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/23-1.pdf> [in Ukrainian].
- Franckenberg, S., Kern, F., Vogt, M., Thali, M. J., Flach, P. M. (2015). Fatal gunshot to a fox: The Virtopsy approach in a forensic veterinary case. *Journal of Forensic Radiology and Imaging*. Vol. 3. Is. 1. DOI: 10.1016/j.jofri.2014.11.001.
- Fucci, N., Campobasso, C. P., Mastrogiuseppe, L., Puccinelli, C., Marcheggiani, S., Mancini, L., Marino, L., Pascali, V. L. (2017). Diatoms in drowning cases in forensic veterinary context: a preliminary study. *International Journal of Legal Medicine*. Vol. 131. Is. 6. DOI: 10.1007/s00414-017-1565-y.
- Gaydos, J. K., Delaney, M. A., Raverty, S. (2020). Causes of Mortality in a Population of Marine-Foraging River Otters (*Lontra canadensis*). *Journal of Wildlife Diseases*. Vol. 56. Is. 4. DOI: 10.7589/JWD-D-20-00031.
- Gottlieb, D. L., Prittie, J., Buriko, Y., Lamb, K. E. (2016). Evaluation of acute traumatic coagulopathy in dogs and cats following blunt force trauma. *Journal of Veterinary Emergency and Critical Care (San Antonio)*. Vol. 27. Is. 1. DOI: 10.1111/vec.12525.
- Hill, M. A., Pokines, J. T. (2022). Comparative analysis of fetal pig decomposition processes in burials of variable depths and wrapping. *Journal of Forensic Sciences*. Vol. 67. Is. 6. DOI: 10.1111/1556-4029.15120.
- Holovchenko, L. M., Lozovi, A. I., Simakova-Yefremian, E. B. ta in. (2016). *Osnovy sudovoi ekspertyzy: navchalnyi posibnyk dlia fakhivtsiv, yaki maiut namir otrymaty abo pidtverdyty kvalifikatsiiu sudovoho eksperta* [Fundamentals of forensic examination: a study guide for specialists who intend to obtain or confirm the qualification of a forensic expert]. Kharkiv [in Ukrainian].
- Holovko, I. A. (2010). *Kryminalna vidpovidalnist za zhorstoke povodzhennia z tvarynamy* [Criminal liability for animal cruelty]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv [in Ukrainian].
- Hrinenko, O. O., Miroshnychenko, M. P. (2013). Formuvannia etychnoho stavlennia do tvaryn: mizhnarodno-pravovyi ta vnutrishnoderzhavnyi aspekty [Formation of ethical attitude to animals: international legal and domestic aspects]. *Ukrainskyi chasopys mizhnarodnoho prava*. Spetsvypusk: Mizhnarodno-pravovi standarty povodzhennia z tvarynamy ta yikh zakhystu i praktyka Ukrainy [in Ukrainian].
- Hrosheva, O. Yu. (2021). *Orhanizatsiino-pravovi, zahalno-metodychni zasady kompleksnoi sudovoi bioloho-trasolohichnoi ekspertyzy ta yii otsinka sdom* [Organizational, legal, general and methodological principles of complex forensic biological and trace examination and its assessment by the court]: dys. ... d-ra filos. za spets. 081 «Pravo». Kharkiv [in Ukrainian].
- Hsiou, Ch.-L., Hsu, Ch.-Ch., Liao, P.-W., Yang, F.-H., Lee, A. N., Huang, W.-H. (2022). Forensic Death Investigations of Dog Bite Injuries in 31 Cats. *Animals (Basel)*. Vol. 12. Is. 18. DOI: 10.3390/ani12182404.
- Humenskyi, O. A., Budko, T. V. (2018). Mistse ekspertyzy spetsialnykh tekhnichnykh zasobiv nehlasnogo otrymannia informatsii (STZ) v systemi sudovykh ekspertyz [Place of examination of special technical means of secret receipt of information (STM) in the system of forensic examinations]. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*. Vyp. 63 (1). URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2018_63\(1\)_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2018_63(1)_11) [in Ukrainian].
- Kalmykov, D. O., Danylevskyi, A. O. (2012). *Kryminalna ta administratyvna vidpovidalnist za zhorstoke povodzhennia z tvarynamy* [Criminal and administrative liability for animal cruelty]: monohrafiia. Luhansk [in Ukrainian].
- Khomutenko, V., Khomutenko, A. (2022). Dualistychna pryroda sudovoi ekspertyzy [Dualistic nature of forensic examination]. *Yurydychnyi visnyk*. № 2. DOI: 10.32837/yuv.v0i2.2332 [in Ukrainian].
- Kliuiev, O. (2019). Improvement of forensic support: theoretical, legal and organizational aspects. *Theory and Practice*

- of Forensic Science and Criminalistics. Is. 19. DOI: 10.32353/khrife.1.2019.08.
- Klymenko, N. I. (2017). Pryroda ob'ektiv sudovoi ekspertyzy [Nature of forensic science objects]. *Aktualni pytannia kryminalnoho protsesu, kryminalistyky ta sudovoi ekspertyzy: mat-ly mizhvidom. nauk-prakt. konf.* (Kyiv, 24.11.2017). U 2 ch. Kyiv. Ch. 1. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/naukovadiyalyist/naukovi-zaxodi/zbirnyki/2017/materialy_1_24112017.pdf [in Ukrainian].
- Korobko, I. (2013). Mizhnarodno-pravovi standarty zakhystu domashnykh tvaryn vid zhorstokoho povodzhennia [International legal standards for the protection of pets from animal cruelty]. *Ukrainskyi chasopys mizhnarodnoho prava. Spetsvypusk: Mizhnarodno-pravovi standarty povodzhennia z tvarynamy ta yikh zakhystu i praktyka Ukrainy* [in Ukrainian].
- Krupka, A. A., Duz, L. Ye., Kraliuk, M. O., Krupka, Ya. A., Yakovlieva, Ye. O. (2021). Teoretychnyi bazys sudovoho ekspertnoho doslidzhennia nadzvyzhainykh podii na povitrianiomu transporti [Theoretical basis of forensic expert research on air transport emergencies]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo. № 1 (49).* DOI: 10.20535/2308-5053.2021.1(49).233054 [in Ukrainian].
- Listos, P., Gryzinska, M., Batkowska, J., Grela, M., Jakubczak, A. (2018). Algorithm for establishing the time of death of a dog based on temperature measurements in selected sites of the body during the early post-mortem period. *Forensic Science International. Vol. 289.* DOI: 10.1016/j.forsciint.2018.05.004.
- Lozovyi, A. I., Simakova-Yefremian, E. B. (2014). Aktualni pytannia reformuvannia zakonodavstva u sferi sudovo-ekspertnoi diialnosti v Ukraini [Actual issues of reforming legislation in the field of forensic expert activity in Ukraine]. *Teoriia ta praktyky sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky. Vyp. 14.* URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpsek_2014_14_26 [in Ukrainian].
- Luts, D. M. (2015). *Tvaryny yak ob'iekt tsyvilnykh pravovidnosyn* [Animals as an object of civil legal relations]: dys. ... kand. yuryd. nauk. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
- McDonough, S. P., McEwen, B. J. (2016). Veterinary Forensic Pathology: The Search for Truth. *Veterinary pathology. Vol. 53. Is. 5.* DOI: 10.1177/0300985816647450.
- Mieshkov, O. (2019). Object, subject and tasks of judicial engineering and technical examination of accidents related to electric injury. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics. Is. 19.* DOI: 10.32353/khrife.1.2019.28.
- Moisieiev, O. M. (2005). Ekspertna tekhnolohiia ta predmet, ob'iekt, zadachi sudovoi ekspertyzy [Forensic technology and topic, object, tasks of forensic science]. *Pravo i Bezpeka. № 4/2* [in Ukrainian].
- Munro, R., Ressel, L., Gröne, A., Hetzel, U., Jensen, H. E., Paciello, O., Kipar, A. (2020). European Forensic Veterinary Pathology Comes of Age. *Journal of Comparative Pathology. Vol. 179.* DOI: 10.1016/j.jcpa.2020.08.003.
- Nation, P. N., St. Clair, C. C. (2019). A Forensic Pathology Investigation of Dismembered Domestic Cats: Coyotes or Cults? *Veterinary Pathology. Vol. 56. Is. 3.* DOI: 10.1177/0300985819827968.
- Ob'iekt / Filosofs'kyi entsyklopedychnyi slovnyk [Object / Philosophical Encyclopedic Dictionary] (2002) // redkol.: V. I. Shynkaruk (holova) ta in. Kyiv. URL: https://archive.org/details/filosofskyi_entsyklop/page/438/mode/2up [in Ukrainian].
- Osnovy filosofs'kykh znan [Fundamentals of Philosophical Knowledge]. URL: <https://subject.com.ua/philosophy/osnovi/128.html> [in Ukrainian].
- Paladiichuk, O. Yu. (2015). Znachennia sudovoi ekspertyzy u vyryshenni zavdan kryminalnoho provadzhennia [Importance of forensic forensic science in solving tasks of criminal proceedings]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii Pravo. Vyp. 34. T 3.* URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/15056/1/%D0%97%D0%9D%D0%90%D0%A7%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%A1%D0%A3%D0%94%D0%9E%D0%92%D0%9E%D0%87%D0%20%D0%95%D0%9A%D0%A1%D0%9F%D0%95%D0%A0%>

- [D0%A2%D0%98%D0%97%D0%98.pdf](#) [in Ukrainian].
- Prokhorov-Lukin, H. (2016). Sudova ekspertyza: poniattia ta vydy ob'ektiv intelektualnoi vlasnosti [Object, subject and tasks of forensic engineering and technical examination of accidents related to electrical injury]. *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti*. № 6. URL: <https://drive.google.com/file/d/1rMcpBdvvF6Wq29fhuu1IJ5DTiV6dHDax/view?pli=1> [in Ukrainian].
- Rubini, S., Barbieri, S., Gaudio, R. M., Govoni, G., Berna, G. R., Fico, R., Lorenzini, R., Fontana, M. C., Taddei, R., Tassinari, M., Frisoni, P., Guidi, E., Bergamini, M. (2018). Veterinary forensic sciences to solve a fatal case of predation on flamingos (*Phoenicopterus roseus*). *Veterinaria Italiana*. Vol. 54. Is. 2. DOI: [10.12834/VetIt.1360.7488.1](https://doi.org/10.12834/VetIt.1360.7488.1).
- Segaj, M. Ya. (2003). Sudebnaya ekspertologiya: obekt, predmet, priroda i sistema nauki [Forensic expertology: object, subject, nature and system of science]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*. Vyp. 3 [in Russian].
- Sezonov, V. S. (2018). *Kompleksne ekspertno-kryminalistychnе doslidzhennia transportnykh zasobiv* [Comprehensive expert and forensic research on vehicles]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5880/aref_Sezonov%20V%20S_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].
- Shcherbakovskiy, M. H. (2010). Hnoseologichni ta pravovi pidstavy klasyfikatsii ob'ektiv sudovoi ekspertyzy [Epistemological and legal grounds for the classification of objects of forensic examination]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*. Vyp. 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpsek_2010_10_29 [in Ukrainian].
- Shcherbakovskiy, M. H. (2015). *Provedennia ta vykorystannia sudovykh ekspertyz u kryminalnomu provadzhenni* [Conducting and using forensic examinations in criminal proceedings]: monohrafiia. Kharkiv URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6020> [in Ukrainian].
- Shumilo, O. O. (2016). *Kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia zhorstokomu povodzhenniu z tvarynamy* [Criminology characterization and prevention of animal cruelty]: dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/13754/1/Shymilo_diss_2016.pdf [in Ukrainian].
- Simakova-Yefremian, E. B. (2016). *Kompleksni sudovo-ekspertni doslidzhennia: teoriia ta praktyka* [Comprehensive forensic research: theory and practice]: monohrafiia. Kharkiv [in Ukrainian].
- Simakova-Yefremian, E. B. (2017). *Teoretyko-pravovi ta metodolohichni zasady kompleksnykh sudovo-ekspertnykh doslidzhen* [Theoretical, legal and methodological principles of complex forensic expert research]: dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv [in Ukrainian].
- Spektor, O. M. (2015). Tvaryna yak osoblyvyi ob'ekt rechovykh prav [Animal as a special object of property rights]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*. Vyp. 3 (9). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjuv_2015_3_15 [in Ukrainian].
- Sprayberry, K. A., Barrett, E. J. (2015). Thoracic trauma in horses. *The Veterinary Clinics of North America. Equine Practice*. Vol. 31. Is. 1. DOI: [10.1016/j.cveq.2014.12.001](https://doi.org/10.1016/j.cveq.2014.12.001).
- Stratonov, S. Yu. (2020). *Teoretychni ta metodychni osnovy ekspertyzy vstanovlennia davnosti dokumentu* [Theoretical and methodological foundations of the examination of the establishment of the prescription of the document]: dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/17598/4/dys-stratonov_.pdf [in Ukrainian].
- Sun, X., Guo, L., Luo, D., Yu, R.-Q., Yu, X., Liang, Yu., Liu, Zh., Wu, Yu. (2022). Long-term increase in mortality of Indo-Pacific humpback dolphins (*Sousa chinensis*) in the Pearl River Estuary following anthropic activities: Evidence from the stranded dolphin mortality analysis from 2003 to 2017. *Environmental Pollution*. Vol. 307. Art. 119526. DOI: [10.1016/j.envpol.2022.119526](https://doi.org/10.1016/j.envpol.2022.119526).

- Synoverska, T. I. (2019). Mizhnarodne ta natsionalne zakonodavstvo u sferi zakhystu tvaryn vid zhorstokoho povodzhennia [International and national legislation in the field of protection of animals from cruelty]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2019_1_56 [in Ukrainian].
- Turska, V. (2015). Zmist ta kharakterystyka poniattia «prava tvaryn» [Content and characteristics of the concept of "animal rights"]. *Evropský politický a právní diskurz*. Sv. 2. Vyd. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpol_2015_2_1_27 [in Ukrainian].
- Turska, V. O. (2014). Prohalyny u rehuliuванні administratyvnoi vidpovidalnosti za zhorstoke povodzhennia z tvarynamy [Gaps in the regulation of administrative liability for animal cruelty]. *Pravove zhyttia suchasnoi Ukrainy : mat-ly Mizhnar. nauk. konf. prof.-vykl. ta aspirant. skladu* (Odesa, 16—17.05.2014) : u 2 t. T. 1. Odesa [in Ukrainian].
- Turska, V. O. (2015). Poniattia «tvaryny» v ukrainskomu zakonodavstvi [The concept of "animal" in the Ukrainian legislation]. *Pravovi ta instytutsiini mekhanizmy zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy : mat-ly Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (Odesa, 15—16.06.2015) : u 2 t. T. 2. Odesa [in Ukrainian].
- Ustymenko, O. A. (2014). Shchodo mozhlyvosti spryiniattia tvaryny yak subiekta tsyvilnykh prav: deiaki zahalnoteoretychni aspekty [Concerning the possibility of perceiving an animal as a subject of civil rights: some general theoretical aspects]. *Forum prava*. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_1_87 [in Ukrainian].
- Uvira, M., Marecova, K., Dokoupil, M., Dvořáček, I., Handlos, P. (2019). Fatal deer attack in a rutting season. *Forensic Science, Medicine and Pathology*. Vol. 15. Is. 1. DOI: [10.1007/s12024-018-0048-x](https://doi.org/10.1007/s12024-018-0048-x).
- Valverde, I., Espín, S., María-Mojica, P., García-Fernández, A. J. (2020). Protocol to classify the stages of carcass decomposition and estimate the time of death in small-size raptors. *European Journal of Wildlife Research*. Vol. 66. Art. 93. DOI: [10.1007/s10344-020-01429-3](https://doi.org/10.1007/s10344-020-01429-3).
- Viner, T. C., Hamlin, B. C., McClure, P. J., Yates, B. C. (2016). Integrating the Forensic Sciences in Wildlife Case Investigations: A Case Report of Pentobarbital and Phenytoin Toxicosis in a Bald Eagle (*Haliaeetus leucocephalus*). *Veterinary Pathology*. Vol. 53. Is. 5. DOI: [10.1177/0300985816641176](https://doi.org/10.1177/0300985816641176).
- Wolf, C., Gerst, K., Gerst, S., Priemer, G. (2021). Post-mortem clinical pathology in cattle — an additional tool for the veterinary pathologist. *Tierarztl Prax Ausg G Grosstiere Nutztiere*. Vol. 49. Is. 6. DOI: [10.1055/a-1593-6948](https://doi.org/10.1055/a-1593-6948).
- Yatsenko, I. (2022). Legal Status of Forensic Veterinarian as a Subject of Forensic Science Activity in Context of the Latest Legislation of Ukraine. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Is. 4 (29). DOI: [10.32353/khrife.4.2022.04](https://doi.org/10.32353/khrife.4.2022.04).
- Yatsenko, I. (2023). Epistemological Characteristic and Procedural Significance of Steps and Stages of Appointing and Conducting Forensic Veterinary Examination. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Is. 1 (30). DOI: [10.32353/khrife.1.2023.05](https://doi.org/10.32353/khrife.1.2023.05).
- Yatsenko, I. (2023). Theoretical justification and praxeological significance of the stages of expert research of a living animal. *Law. Human. Environment*. Vol. 14. No. 1. DOI: [10.31548/law/1.2023.107](https://doi.org/10.31548/law/1.2023.107).
- Yatsenko, I. V. (2022). Mistse sudovo-veterynarnoi ekspertyzy v systemi sudovykh ekspertyz ta yii znachennia u sudochynstvi [Place of forensic veterinary examination in the system of forensic examinations and its importance in the judiciary]. *Eurasian scientific discussions*. Proceedings of the 4th International scientific and practical conference. Barca Academy Publishing. Barcelona, Spain. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/05/EURASIAN-SCIENTIFIC-DISCUSSIONS-8-10.05.22.pdf> [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V. (2022). Mozhlyvosti sudovo-veterynarnoi ekspertyzy u zabezpechenni vidshkoduvannia shkody, zavdanoi vnaslidok vedennia ahresyvnoi viiny [Possibilities of forensic veterinary

- examination in securing compensation for damage caused by the conduct of an aggressive war]. *Aktualni pytannia sudovoi ekspertohii, kryminalistyky ta kryminalnoho protsesu* : mat-ly IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 16.12.2022). Kyiv [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V. (2022). Predmet sudovo-veterynarnoi ekspertyzy ta yoho znachennia v teorii i praktytsi sudovoi ekspertyzy [Subject of forensic veterinary examination and its significance in the theory and practice of forensic examination]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo*. Vyp. 73. Ch. 2. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.73.55 [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V. (2022). Problemy ukladannia upovnovazhenoiu osoboiu postanovy pro pryznachennia sudovo-veterynarnoi ekspertyzy ta shliakhy yikh vyryshennia [Problems of drawing up a resolution by an authorized person on the appointment of a forensic veterinary examination and ways to their solving]. *Forum Prava*. Vyp. 73. № 2. DOI: 10.5281/zenodo.6471059 [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V. (2023). Problemy vykorystannia spetsialnykh veterynarnykh znan pid chas ohliadu trupa tvaryny na misti podii ta shliakhy yikh vyryshennia [Issues of using special veterinary knowledge during the examination of animal corpse at the scene and ways to their solving]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 1. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-1/114 [in Ukrainian].
- Yatsenko, I., Bobrytska, O., Parylovskiy, O., Kryvorotko, R., Kliuiev, O., Simakova-Iefremian, E., Derecha, L., Zapara, S. (2021). Blahopoluchchia domashnikh neproduktivnykh tvaryn ta yikh zakhyst vid zhorstokoho povodzhennia v pravovomu poli Ukrainy [The welfare of non-productive domestic animals and their protection from ill-treatment in the legal field of Ukraine]. *Biobezpeka, zakhyst ta blahopoluchchia tvaryn* : zb. tez Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 27.05.2021). Kyiv [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V., Holovko, N. P., Kyrychenko, V. M., Balyanian, T. Ye., Bohatko, N. M., Bukalova, N. V., Serdiukov, Ya. K. (2017). Ekspertnyi випадок doslidzhennia frahmentiv tila losia yevropeiskoho (*Alces alces L.*) za materialamy dosudovoho rozsliduvannia kryminalnoho provadzhennia shchodo brakonierstva [Expert case study of the body fragments of the European moose (*Alces alces L.*) based on the materials of the pre-trial investigation of the criminal proceedings regarding poaching]. *Problemy zooinzhenierii ta veterynarnoi medytsyny*. Vyp. 35. T. 1. Ch. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pzvm_2017_35%282.1%29__28 [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V., Kazantsev, R. H. (2021). Poriadok provedennia sudovo-veterynarnoi ekspertyzy trupiv tvaryn v sektsiinii zali spetsializovanoi ekspertnoi ustanovy [Procedure for conducting a forensic veterinary examination of animal corpses in the section hall of a specialized expert institution]. *Veterynariia, tekhnolohii tvarynnytstva ta pryrodokorystuvannia*. № 7. DOI: 10.31890/vtpt.2021.07.28 [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V., Kazantsev, R. H. (2021). Poriadok vyluchennia ob'ektiv sudovo-veterynarnoi ekspertyzy z trupa tvaryny i nadsylannia yikh dlia laboratornykh doslidzhen [Procedure for removing objects of forensic veterinary examination from carcass of an animal and sending them for laboratory research]: metod. rek. Kharkiv [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V., Kazantsev, R. H. (2022). *Metodyka sudovo-veterynarnoi ekspertyzy trupiv tvaryn* [Methods of forensic veterinary examination of animal corpses]. Kharkiv [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V., Kliuiev, O. M., Uhrovetskyi, O. P., Simakova-Yefremian, E. B., Derecha, L. M., Smyrnov, H. V., Nedosiekov, V. V., Parylovskiy, O. I. (2021). Zabezpechennia blahopoluchchia tvaryn, shcho vykorystovuiutsia dlia naukovykh tsilei, ta yikh zakhyst vid zhorstokoho povodzhennia v pravovomu poli Yevropeiskoho Soiuzu i Ukrainy [Ensuring the welfare of animals used for scientific purposes and their protection from ill-treatment in the legal field of the European

- Union and Ukraine]. *German International Journal of Modern Science*. № 6 (2). DOI: [10.24412/2701-8369-2021-6-2-57-66](https://doi.org/10.24412/2701-8369-2021-6-2-57-66) [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V., Parylovskiy, O. I. (2022). *Pravyla sudovo-veterynarnoho vyznachennia stupenia tiazhkosti shkody, zapodiianoï zdoroviu tvaryny (metodychni rekomendatsii)* [Rules of Forensic Veterinary Determination of the Severity of Damage Caused to the Animal's Health (Guidelines)]. Kharkiv [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V., Parylovskiy, O. I., Kolo-moiets, D. K. (2019). Obgruntuvannia pytan, shcho stavliatsia v ukhvali sudu ta postanovi slidchoho pry pryznachenni sudovo-veterynarnoi ekspertyzy trupa tvaryny z oznakamy nasyllynitskoi smerti vid zhorstokoho povodzhennia [Justification of the issues raised in the court decision and the investigator's decision when appointing a forensic veterinary examination of an animal corpse with signs of violent death due to abuse]. *Veterynariia, tekhnologii tvarynnytstva ta pryrodokorystuvannia*. № 4. DOI: [10.31890/vtpp.2019.04.34](https://doi.org/10.31890/vtpp.2019.04.34) [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V., Zapara, S. I., Zon, G. A., Ivanovskaya, L. B., Klochko, A. M. (2020). Animal Rights and Protection against Cruelty in Ukraine. *Journal of Environmental Management and Tourism*. Vol. 11. Is. 1 (41). DOI: [10.14505/jemt.11.1\(41\).11](https://doi.org/10.14505/jemt.11.1(41).11).
- Yatsenko, I., Derecha, L. (2019). Possibilities of forensic veterinary as a new type of forensic science. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Is. 19. DOI: [10.32353/khrife.1.2019.44](https://doi.org/10.32353/khrife.1.2019.44).
- Yevdokymenko, S. V. (2017). *Sudovo-ekonomichna ekspertyza: teoretyko-metodolohichni zasady i praktyka realizatsii* [Forensic economic examination: theoretical and methodological principles and practice of implementation]: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2585/aref_yev_2017.pdf?sequence=2&isAllowed=y [in Ukrainian].
- Zapara, S. I., Fotina, H. A., Klochko, A. M., Fotina, T. I., Yatsenko, I. V. (2019). Revisiting Legal Understanding of Wild Life as a Sustainable Value. *The Case of Ukraine. Journal of Environmental Management and Tourism*. Vol. 10. Is. 1 (33). DOI: [10.14505/jemt.v10.1\(33\).02](https://doi.org/10.14505/jemt.v10.1(33).02).
- Zubchenko, N. I. (2014). K voprosu o sootnoshenii ponyatiï «blagopoluchie zhivotnyh» i «zashita zhivotnyh ot zhestokogo obrasheniya» v mezhdunarodnom prave [On relationship between the concepts of animal welfare and protection of animals from cruelty in international law]. *Aktualni problemy polityky*. Vyp. 52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2014_52_17 [in Russian].
- Яценко, І. (2023). Правовий статус і ґносеологічна характеристика об'єктів судово-ветеринарної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 2 (31). С. 63—102. DOI: [10.32353/khrife.2.2023.05](https://doi.org/10.32353/khrife.2.2023.05).